

**СТРАТЕГІЯ
РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
2016 – 2020**

**«ПОДОЛАННЯ КРИЗИ,
СТАБІЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТИ І
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ»**

*«Проблема не може бути вирішена на тому
рівні мислення, на якому вона виникла»
А. Ейнштейн*

«Золота можливість для України, яку ми шукаємо, знаходиться не у зовнішній допомозі, вона в нас, – в нашому духовному і інтелектуальному капіталі – первісному джерелі процвітання. Якщо у громадян України була мужність, щоб почати зміни, значить є сила щоб досягти успіху»

Зміст

Резюме	4
Розділ 1. Глобальні процеси та внутрішні макроекономічні і монетарні умови, що впливають на розвиток банківської системи	9
1.1. Системні інституційні проблеми і структурні диспропорції економіки України	9
1.2. Системні проблеми банківського сектору	10
1.3. Тенденції глобальної економіки та світові тренди монетарного і банківського регулювання	12
1.4. Загострення макроекономічної кризи у 2014 – 2015 роках	15
1.5. Детальна діагностика проблем політики НБУ щодо монетарного і валютного регулювання	18
1.5.1. Фундаментальна проблема монетарного і валютного регулювання	18
1.5.2. Проблеми процентної політики	20
1.5.3. Проблема розкручування Національним банком надвитратної фінансової спіралі з депозитними сертифікатами	21
1.5.4. Проблеми політики рефінансування	22
1.5.5. Проблеми політики управління обов'язковими резервами банків	24
1.5.6. Проблеми політики НБУ щодо купівлі ОВДП	25
1.6. Проблеми непрозорості політики НБУ та слабкої його підзвітності суспільству	26
1.7. Аналіз поточного стану та діагностика основних проблем у банківській системі	27
1.7.1. Погіршення структури банківського ринку	27
1.7.2. Результати виведення банків з ринку	31
1.7.3. Динаміка нормативів банківської системи по достатності капіталу, рентабельності, платоспроможності та ліквідності	33
1.7.4. Коротка характеристика стану та динаміки розвитку державних банків	36
1.7.5. Колапс кредитування у банківській системі	38
1.7.6. Проблеми докапіталізації банківської системи	41
Розділ 2. Цілі розвитку банківського сектору як системи інститутів для досягнення макроекономічних пріоритетів розвитку української економіки	44
2.1. Макроекономічні пріоритети	44
2.2. Стратегічна мета, тактичні цілі і завдання розвитку банківської системи	49

СИСТЕМА СТРАТЕГІЧНИХ І ТАКТИЧНИХ ДІЙ ЩОДО ВИХОДУ ІЗ КРИЗИ ТА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Розділ 3. Необхідні напрямки реформування монетарної і валютної політики для забезпечення валютної стабілізації, зниження інфляції і створення монетарних передумов економічного зростання	51
Розділ 4. Система термінових заходів щодо вирішення проблем банківської кризи	55
4.1. Першочергові кроки для зниження системних ризиків для банківської системи, економіки і суспільства в цілому	55
4.2. Корекція законодавчого порядку виведення банків з ринку	55
4.2.1. Посилення захисту прав кредиторів при ліквідації банків	56
4.2.2. Створення механізмів відшкодування збитків клієнтів збанкрутілого банку	57
4.3. Урегулювання дій НБУ в частині вимог щодо мінімального розміру статутного капіталу	58
4.4. Шляхи вирішення питання проблемних активів у банківській системі	59
Розділ 5. Система заходів для стимулювання банківського кредитування для фінансування економічного розвитку України	60
5.1. Фінансові джерела та заходи щодо стимулювання кредитування розвитку економіки	60
5.2. Стратегія розвитку державних банків	61
5.2.1. Мета та функції державних банків	61
5.2.2. Антикорупційна політика та корпоративне управління держбанків	64
5.2.3. Банк розвитку	64
5.2.4. Український експортно-імпортний банк	66
Розділ 6. Інституційні механізми і план заходів Стратегії розвитку банківської системи. Дорожня карта реалізації Стратегії (<i>Road Map</i>)	67
Розділ 7. Принципи моніторингу реалізації та оцінки впливу Стратегії	80

Резюме

Фінансово-економічна, політична і регуляторна криза, знецінення національних грошей, системна банківська криза, що відбуваються в Україні, є джерелом подальшої нестабільності і гальмування розвитку економіки, зростання безробіття, поглиблення бідності та загострення соціально-політичних ризиків.

У цих умовах ні Урядом, ні Національним банком не представлено і не реалізовано системне стратегічне бачення, спрямоване на вихід з кризи та прискорене економічного зростання, яке б об'єднало суспільство, підвищило довіру до влади і визначило шлях консолідації зусиль. В умовах зовнішньої воєнної агресії такий стан може мати критичні наслідки для держави, тому **розробка і успішна реалізація Стратегії розвитку банківської системи є завданнями рівня національної безпеки.**

Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, що існує і реалізується Національним банком, поруч з певними позитивними моментами, містить суттєві недоліки та протиріччя. Далеко не повним переліком таких протиріч є наступні:

- декларація головної мети Програми про наближення до стандартів ЄС суперечить визначенню її цілі – зменшенню кількості банків (стор. 7). В Європейських документах і директивах ніколи не ставиться ціль зменшення кількості банків, тому що це суперечить принципам ринкової економіки. У Німеччині кількість банків перевищує півтори тисячі, серед яких значну частку становлять малі і середні банки. Вони мають підтримку як установи, що кредитують малий і середній бізнес та задовольняють місцевий попит на фінансові послуги;
- військовий конфлікт на сході у Програмі віднесено до внутрішніх шоків вітчизняної економіки (стор. 5), що є фундаментально невірним і є калькою з російської пропаганди;
- Програма не містить глибоких аналітичних висновків щодо причин девальвації, інфляції і банківської кризи та відповідно не дає системного бачення шляхів їх подолання; не виключено, що саме цим пояснюються помилкові дії Національного банку, які поглиблюють кризу і, зокрема, суперечать Європейським стандартам і директивам (див. розд. 1 Стратегії).

Очевидно, що поруч із Програмою повинна бути розроблена Стратегія розвитку банківської системи, побудована на глибокому аналітичному і методологічному фундаменті, що враховує специфіку системної кризи, яка відбувається в Україні і несе в собі значну загрозу не тільки для банківської системи, а й для економіки і суспільства в цілому.

Тому за ініціативою Голови Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності створена Робоча група, до якої

увійшли професійні експерти у сфері монетарного, валютного і банківського регулювання, представники громадських організацій, наукової, експертної і банківської спільноти, і якою підготовлений проект такої Стратегії на основі поглибленого аналізу кризових процесів у банківській системі та їх причин, а також дослідженні найкращого світового досвіду.

Проект Стратегії розвитку банківської системи розроблений для стимулювання широких національних консультацій, її подальшого вдосконалення і розвитку, консолідації зусиль науково-експертних і банківських кіл, Національного банку, Уряду, Верховної Ради і Президента України навколо завдань щодо виходу із кризи, формування нового економічного курсу, спрямованого на зміну типу розвитку: від деструктивної моделі сировинного приросту до високотехнологічної промислової економіки, а також відбудову потужної банківської системи, спроможної фінансувати економіку на стабільній прибутковій основі.

Головними цілями реалізації Стратегії розвитку банківської системи є:

- розбудова фінансово потужної і стабільної банківської системи, яка буде ефективно виконувати свою **основну функцію – оптимальний перерозподіл капіталу для фінансового забезпечення прискореного розвитку економіки** через індустріалізацію, інновації, створення кластерів високотехнологічних галузей виробництва товарів і послуг, розвиток науки, освіти і добробуту населення в цілому;
- **забезпечення стабільності національної грошової одиниці і у зовнішньому вимірі (валютний курс), і у внутрішньому (рівень інфляції),** що є Конституційною функцією Національного банку України. Стабільні національні гроші – це базовий інститут монетарного і економічного суверенітету країни, що є основою для реалізації стратегії прискореного економічного зростання.

Логічна структура Стратегії розвитку банківської системи включає п'ять блоків:

- систематизацію глобальних, макроекономічних і регуляторних впливів на банківську систему та поглиблений аналіз основних проблем та причин валютної і банківської кризи;
- визначення макроекономічних пріоритетів розвитку економіки та головної мети і завдань Стратегії банківської системи як комплексу інститутів, що сприяють досягненню цих пріоритетів;
- систему стратегічних, тактичних і термінових заходів для реалізації Стратегії;
- інституційні механізми і план заходів з реалізації Стратегії (дорожню карту);
- принципи моніторингу реалізації Стратегії та оцінки її впливу.

Головні висновки аналітичних досліджень, проведених в рамках підготовки Стратегії, полягають у наступному.

Системна банківська криза, що розпочалась 2014 року і триває сьогодні, є результатом переплетення **трьох груп проблем**:

- 1) багаторічних структурних та інституційних диспропорцій економіки України, що створюють постійні ризики загострення фінансових і валютних криз;
- 2) системних проблем банківської системи, які в латентному стані існували більше десяти років;
- 3) різкого загострення проблем банківської системи у 2014 році під впливом форс-мажорних зовнішньополітичних чинників та шоків з боку неправильних дій монетарного регулятора, які привели до трикратної девальвації гривні і перетворення банківської кризи у системну.

Тому для подолання причин банківської кризи, а не тільки її симптомів, **потрібно одночасно працювати і над терміновими поточними, і над системними стратегічними проблемами банківської системи**, що викликані структурними диспропорціями економіки.

До першої групи проблем, тобто структурних економічних диспропорцій, належать: деструктивна модель розвитку економіки як сировинного придатку глобального ринку та деіндустріалізація, що генерує вразливість платіжного балансу і високі валютні ризики; кланово-олігархічний устрій, монополізація або олігополізація ринків і активів та системна корупція на рівні управління державою, яка консервує сировинний тип розвитку економіки; перетворення державних органів в неефективного та корумпованого менеджера; перманентні проблеми з правами власності, що блокують мотивацію бізнесу до довгострокових інвестицій. (див. розділ 1.1.)

До другої групи причин кризи належать системні проблеми саме банківської системи: системний дефіцит довгих ресурсів, що позбавляє банківську систему можливостей інвестиційного кредитування; спрямованість на поточні операції і невиконання банківською системою функції головного кредитора для стратегічної структурної перебудови економіки; диспропорції банківських балансів за строками визрівання пасивів і активів (*maturity mismatch*); диспропорції банківських балансів за валютами (*currency mismatch*), що створює системну вразливість банківського сектору та його клієнтів до валютних шоків. (див. розділ 1.3.)

Третя група причин системної банківської кризи, яка загострила і актуалізувала перші дві – це шоки з боку дій монетарного регулятора внаслідок його фундаментальних системних помилок у сфері монетарної, валютної і комунікаційної політики, а також неправильно обраної концепції

дій у сфері банківського регулювання. Ці помилки Національного банку, його дії та їх наслідки детально досліджені і представлені у розділах 1.4–1.7.

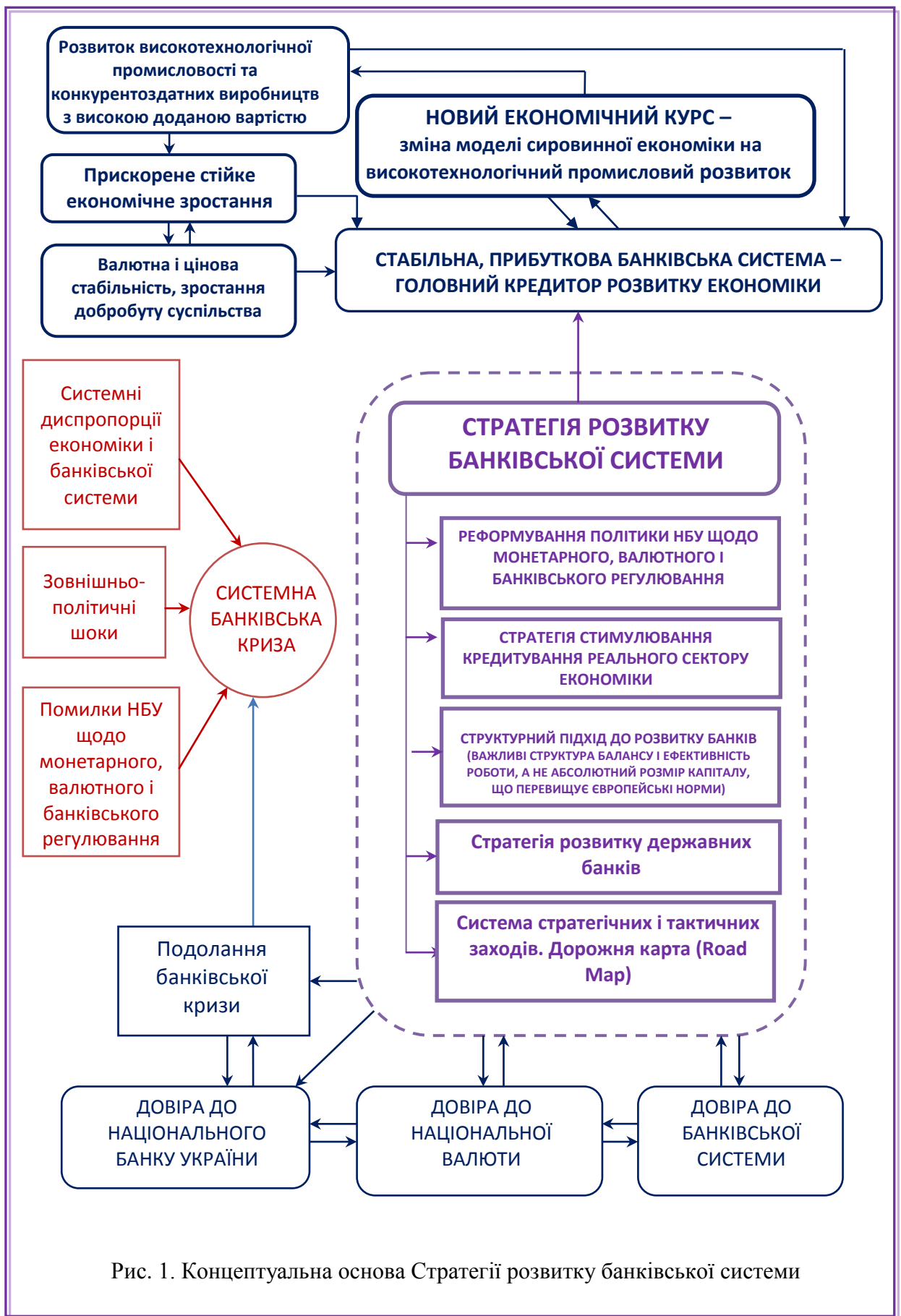
Концептуальний підхід Стратегії полягає у тому, що банківський сектор повинен стати стабільною, фінансово прибутковою системою, яка виконує **функцію оптимального перерозподілу капіталу в економіці і є головним кредитором її інтенсивного розвитку**. Тобто банківська система повинна стати ефективним інструментом досягнення макроекономічних пріоритетів держави. З огляду на поточну кризу, для розвитку банківської системи необхідно

- з одного боку, «лікування» застарілої структурної хвороби через реалізацію нового економічного курсу і промислової політики, що створить здорову економічну основу (клієнтську базу) для функціонування банківської системи;
- з іншого – виправлення помилок монетарного, валютного і банківського регулювання та перехід до нової концепції центрального банкінгу – стимулювання банківського кредитування реального сектору економіки. (див. розділи 2, 3)

Цей концептуальний підхід представлено на рис. 1.

Разом з діями Уряду щодо детальної розробки і впровадження нового економічного курсу реалізація цієї Стратегії Національним банком дозволить виправити структурні економічні диспропорції та побудувати інноваційну економіку з розвиненою промисловістю, банківською системою, наукою, освітою, сектором послуг й ефективною агропромисловою галуззю. Результатом стане зростання економічної могутності країни на основі інклюзивного розвитку¹ (*inclusive development*), кардинального підвищення зайнятості населення і добробуту всього суспільства.

¹ Інклюзивний розвиток – це розвиток, що включає широкі верстви населення в його створення і використання результатів

Розділ 1. Глобальні процеси та внутрішні макроекономічні і монетарні умови, що впливають на розвиток банківської системи

1.1. Системні інституційні проблеми і структурні диспропорції економіки України

Системним джерелом періодичних фінансово-економічних криз в Україні є глибокі структурні диспропорції, які сформовані в країні протягом останніх десятиріч внаслідок дії руйнівних процесів, що за зворотними зв'язками підсилюють один одного і утворюють порочне коло:

- **деструктивна модель сировинної відкритої економіки:** концентрація економічної активності на експорті сировини і товарів з низькою доданою вартістю – зменшувана віддача від масштабу виробництва та консервація стану економіки «пастка бідності»² – примітивізація економіки – імпорт споживчих товарів з високою доданою вартістю – здешевлення робочої сили та зниження потреб у розвитку науки – відтік інтелектуального капіталу і технологій – *періодичні кризи платіжного балансу, пов'язані з глобальними циклами цін на сировину;*

- **консервація кланово-олігархічного устрою** – монополізація або олігополізація ринків і активів – отримання монопольної ренти і концентрація національного доходу у декількох власників – вплив олігархів на політику і лобіювання деструктивних для розвитку економіки законів – зменшення середнього класу, соціальної основи цивілізованих демократичних процесів і судочинства – *системна корупція на рівні управління державою;*

- **перетворення державних органів в неефективного та корумпованого менеджера** – відсутність ефективних стратегій розвитку інфраструктури, промисловості, науки, інновацій, монетарної і фінансової системи; неефективне реагування макроекономічного регулювання на зовнішні шоки і загострення фінансово-економічних криз – накопичення боргів – збідніння населення – звуження попиту на внутрішньому ринку – подальша деградація вітчизняного виробництва – *деіндустріалізація – закріплення сировинної моделі економіки;*

- **перманентні проблеми з правами власності** (кожна нова влада, яка складається з представників певних олігархічних кланів, розпочинає переділ власності у всіх сферах) – короткострокова модель поведінки власників бізнесу – відсутність довгострокових інвестицій на внутрішньому ринку – перманентна робота через офшори та виведення капіталу – гальмування розвитку промисловості та високих технологій – закріплення сировинної моделі – висока залежність від зовнішніх цін на сировину – вразливість

² <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/kak-ukraine-vyrvatsya-iz-lovushki-bednosti-.html>

відкритої економіки до зовнішніх шоків – *періодичні валютні і фінансово-економічні кризи*.

У результаті невирішення цих системних інституційних і структурних проблем Україна, яка є великою країною у центрі Європи з високим рівнем освіти населення та інтелектуального капіталу, все глибше занурюється у «пастку бідності» і стан відсталого країни третього світу, що є неприпустимим. Рейтинг глобальної конкурентоздатності України у 2015 році є надзвичайно низьким – вона зайняла 79 місце за індексом GCI – Global Competitiveness Index 2015.

1.2. Системні проблеми банківського сектору

Внаслідок того, що вітчизняна економіка розвивається за моделлю сировинного придатку глобальної економіки і має нерозвинений внутрішній ринок, банківський сектор має глибинні системні проблеми, які відображують структурні диспропорції, зазначені у п. 1.1. У періоди несприятливої кон'юнктури зовнішньоекономічних цін або відтоку капіталу ці проблеми загострюються. Якщо економічна і монетарна влада не має ефективних стратегій реагування на ці виклики і допускає помилки, то заходи регуляторів стають додатковими шоками для банківської системи, як це відбулось протягом останніх двох років, і в країні розвивається фінансово-економічна, валютна і банківська кризи.

До системних проблем українського банківського сектору належать:

1. Системний дефіцит довгих ресурсів (тобто ресурсів, терміни погашення яких перевищують 5-10 років). Це позбавляє банківську систему властивостей інвестиційного кредитора, який може стабільно фінансувати стратегічно важливі ефективні проекти з довгим операційним циклом та, відповідно, мати стабільні прибутки на довгостроковій основі.

Це створює фундаментальні проблеми і для банківської системи, і для економіки в цілому.

2. Невиконання банківською системою функції головного кредитора для стратегічної структурної перебудови економіки, імпортозаміщення, розвитку потужної високотехнологічної промисловості, малого і середнього бізнесу. Банківська система України переважно спрямована на обслуговування поточних, перш за все, платіжних потреб економічних суб'єктів і короткострокових потреб в обіговому капіталі. Для задоволення інвестиційних потреб реального сектору українські банки не мали достатнього обсягу довгих ресурсів, внаслідок чого їх можливості впливу на розвиток промислової високотехнологічної бази економіки були вкрай обмеженими.

3. **Диспропорції банківських балансів за строками визрівання пасивів і активів (*maturity mismatch*)** – невідповідність коротких термінів зобов'язань банків і більш довгих термінів кредитування. У стабільній макроекономічній ситуації цей системний ризик залишається прихованим, а у випадку загострень, що супроводжуються відтоком депозитів, він різко актуалізується і призводить до ланцюгової реакції розгортання банківської кризи.

4. **Диспропорції банківських балансів за валютами (*currency mismatch*)** – невідповідність валюти видачі кредитів і валюти, у якій позичальник отримує дохід для їх погашення. Це створює системну вразливість банківського сектору та його клієнтів до валютних шоків: у випадку девальвації гривні це призводить до неплатоспроможності позичальників, зростання обсягу токсичних активів і трансформується у проблеми банків щодо погашення валютних депозитів. **Трикратна девальвація гривні, що відбулась у 2014-2015 рр., стала тим ударом по банківських балансах, який через канал актуалізації валютних ризиків спровокував системну банківську кризу.** Несвоєчасна та невиважена реакція регулятора не сприяла оперативному вирішенню цієї проблеми, а спровокувала затяжну ланцюгову реакцію зі зворотними зв'язками, що призвела до поглиблення кризи і зростання соціально-політичних ризиків.

5. **Прихід банків з іноземним капіталом в Україну після 2005 року не послабив структурні проблеми економіки, а загострив їх.** Залучення зовнішніх позикових коштів та інтенсивне зростання споживчого кредитування не призвело до розвитку вітчизняної промисловості і внутрішнього ринку, а спрямовувалось на фінансування імпорту товарів кінцевого споживання, тобто на розвиток економік індустриальних країн. Це поглибило структурні диспропорції сировинної моделі економіки: експорт сировини – імпорт споживчих товарів з високою доданою вартістю – стиснення ринку товарів вітчизняного виробництва і подальша деіндустріалізація. Кінцевим результатом епохи буму споживчого кредитування 2005-2008 років стало критичне зростання зовнішнього корпоративного банківського боргу (за неповних 4 роки – до 42,1 млрд. дол.), загострення диспропорцій поточного рахунку платіжного балансу (від профіциту 2,5 млрд. дол. 2005 року до дефіциту 12,8 млрд. дол. у 2008 році) і після відтоку капіталу (*sudden stop-effect*) – **валютна і фінансово-економічна криза.** Через слабкість банківського нагляду та значну частку валютних кредитів під час кризи 2008-2009 років значно зросли неякісні активи банків.

6. **Протягом останніх двох років зазначені системні проблеми не виправлені, а тільки загострилися:** внаслідок трикратної девальвації гривні структурні диспропорції банківських балансів погіршилися і перетворилися на кризу. Після ліквідації третини банківської системи до існуючих раніше системних проблем додалася нова – погіршення структури

банківського ринку: зростання концентрації іноземного капіталу і зниження рівня конкуренції на банківському ринку.

Згідно з рейтингом глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму за 2015 рік Україна продемонструвала найгірший серед 140 країн світу результат за показником “міцність банків”, що стало подальшим погіршенням у порівнянні з 2014 роком, коли Україна займала 138 місце.

Системна банківська криза, що розпочалася 2014 року і триває сьогодні, стала проявом неефективної політики НБУ за останні роки та втрачених десятиріч для структурної перебудови і високотехнологічного промислового розвитку вітчизняної економіки.

1.3. Тенденції глобальної економіки та світові тренди монетарного і банківського регулювання

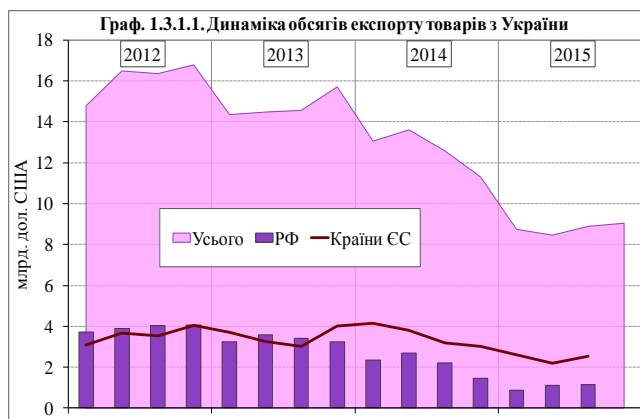
За оцінками МВФ стриманий попит та звужені перспективи розвитку світової економіки обумовлюють високу вірогідність несприятливих коливань цін на традиційні експортні товари України, їх зростання останнім часом є нестійким. Глобальна економіка характеризується стриманим попитом та звуженими перспективами розвитку: у 2015 році зростання світового ВВП становило 3,1%, у 2016 та 2017 роках – очікується на рівні відповідно 3,4% та 3,6%. Розвинені країни знаходяться у зоні дефляційних ризиків та невпевненого і слабого зростання.

Очікується уповільнення зростання економіки Китаю до 6,3% у 2016 році та 6% у 2017 р., зміщення акцентів економіки з інвестицій і виробництва на споживання та послуги. Індія демонструє стійкий економічний розвиток: зростання ВВП становило 7,5% у 2015 р. і очікується на рівні 7,7% у 2016 р. Проте не виключаються ризики, пов’язані з послабленням економіки Китаю.

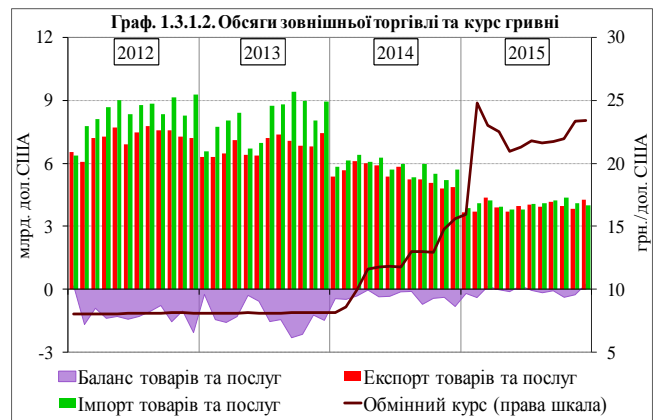
Темпи зростання світової торгівлі залишаються слабкими: 2,8% у 2014 р., 3,3% у 2015 р., у 2016 р. очікуються 4%.

Країни Східної Європи за прогнозами розвиватимуться достатньо стабільно з помірними темпами зростання.

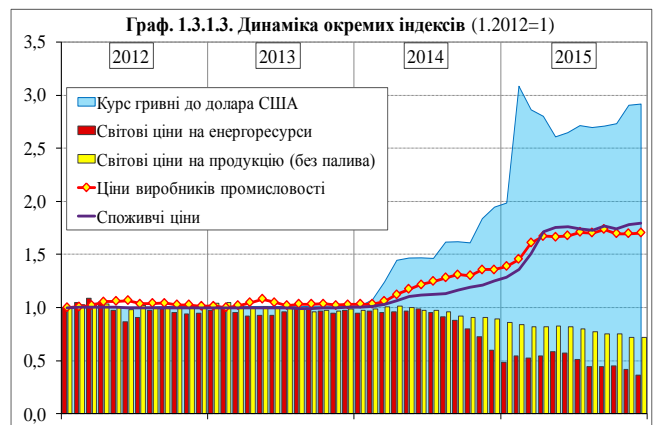
Росія, з огляду на низькі ціни на нафту, залишатиметься у стані рецесії; країни СНД, які мають з нею тісні економічні зв’язки, також потраплять у зону ризиків зниження економічної активності.

Звуження зовнішнього попиту на вітчизняний експорт (граф.1.3.1.1) прискорили падіння промислового виробництва, яке розпочалося у другій половині 2012 року. Його обсяг за 2014-2015 рр. скоротився на 21,8%. Найбільше постраждали експортоорієнтовані галузі та ті, що розташовані в зоні бойових дій. Проте імпорт товарів також зменшився, зокрема внаслідок падіння світових цін на паливно-енергетичні ресурси. Торговельний баланс вже з квітня 2014 року знаходився в зоні рівноваги, тобто фундаментальних причин для трикратної девальвації гривні 2014-2015 рр. не було (граф.1.3.1.2). Одним з суттєвих факторів різкого обвалу курсу гривні були помилки монетарного, валютного і банківського регулювання НБУ.

Індекс світових цін на продукцію (за виключенням палива) та енергоресурси у 2014 р. знизився відповідно на 9,6% та 38,7%, а у 2015 р. – на 19,3% і 39,4%.

В цілому очікується нестійка динаміка цін біржових товарів (*commodities*).

Світові, зокрема європейські, тенденції монетарного і банківського регулювання спрямовані, з одного боку, на обмеження ризикованості операцій банківської системи на фінансовому ринку, а з іншого – на підтримку економічного зростання, інтенсивне кредитування реального сектору, зокрема малого і середнього бізнесу.

У розвинених країнах внаслідок необхідності подолання впливу глобальної фінансово-економічної кризи відбувається *фундаментальна зміна філософії центрального банкінгу*, яку називають *новою ерою*³ *монетарної політики*. Її сутність в **інтенсивному проведенні продуктивної грошової емісії (тобто емісії, яка використовується сектором реального виробництва товарів) і переорієнтації емісійних каналів на стимулювання кредитування реального сектору, зокрема високих технологій, малого і середнього бізнесу.**

³ Лекція члена Комітету фінансового регулювання професора А. Тернера «Нова ера монетарної політики» <https://www.youtube.com/watch?v=UVQdeb0EdWA>

Так,

➤ ФРС США реалізувала безпрецедентну програму кількісного пом'якшення (*QE*) та стимулювання кредитування малого і середнього бізнесу (*Purchase of MBS Program*). На фоні економічного зростання у США почався процес переходу монетарної політики ФРС до помірного підвищення ставок, проте вона залишатиметься досить м'якою для подальшої підтримки економічного зростання і зайнятості.

➤ Банк Англії вже два роки проводить Програму пільгового рефінансування банків, які кредитують реальний сектор, зокрема малий і середній бізнес (*Funding for Lending Scheme with “incentives for lending skewed towards SMEs”*);

➤ ЄЦБ здійснює цільові довгострокові операції рефінансування для кредитування банками виробництва (*Targeted for Long-Term Refinancing Operations: for non-mortgage bank lending*); монетарна політика ЄЦБ в цілому спрямована на запровадження широкої програми кількісного пом'якшення для стимулювання економіки: 10.03.2016 р. відбулось зниження ставки за головними операціями рефінансування до 0% та розширення програми викупу центральним банком облігацій до 80 млрд. євро щомісячно;

➤ Народний банк Китаю провів цільове скорочення обов'язкового резервування щодо операцій кредитування агропромислового комплексу та малого і середнього бізнесу (*Targeted reserve requirement reductions for lending to agriculture and small business*);

➤ Банк Кореї реалізовує пакет стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу (*Stimulus package: finance for SMEs*).

Європейські тенденції у реформуванні Базельських стандартів спрямовані, з одного боку, на підвищення прозорості і регульованості операцій з деривативами, зниження левереджу банків (тобто частки позикових коштів в структурі капіталу), з іншого – на пом'якшення монетарної політики і впровадження заходів для стимулювання кредитування банками реального сектору, малого і середнього бізнесу. За Європейськими директивами мінімальний рівень стартового капіталу для банків встановлено на рівні 5 млн. євро, проте у разі особливої важливості банку для економіки допускається 1 млн. євро. Для банків, які кредитують малий і середній бізнес, введено коефіцієнт підтримки (*supporting factor*) 0,76 для пом'якшення вимог до капіталу.

В цілому, глобальним трендом є інтенсивне впровадження економічних і монетарних стратегій, спрямованих на активне стимулювання економік, державну підтримку інноваційної активності, підтримку кредитування реального сектору засобами монетарної і структурної політики.

Необхідність у переорієнтації зовнішньої торгівлі України з російських на європейські та інші світові ринки і посиленні конкурентоздатності обумовлює потребу у створенні монетарних умов для стимулювання експорту, зокрема високотехнологічного, підтримки розвитку конкурентоздатного виробництва товарів та послуг на внутрішньому ринку для імпортозаміщення.

З огляду на глобальні тенденції посилюється необхідність переорієнтації монетарної політики з непродуктивної емісії, розкручування фінансових бульбашок з депозитними сертифікатами НБУ і «ручного» неефективного управління у валютній сфері на створення системних стимулів для розвитку експорту, зокрема виробників високотехнологічної продукції, та підтримку кредитування реального сектору, імпортозаміщення, малого і середнього бізнесу.

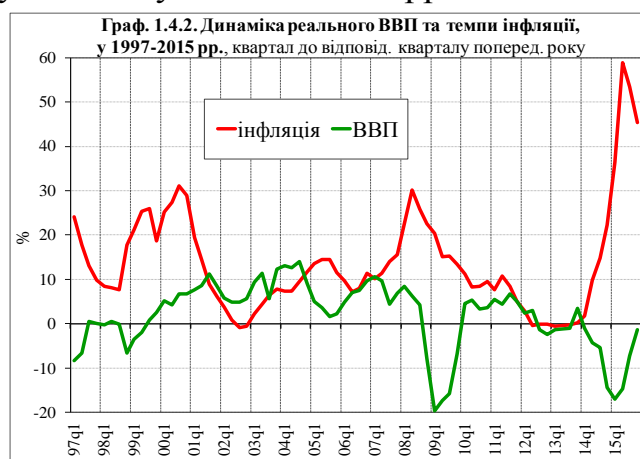
1.4. Загострення макроекономічної кризи в Україні протягом 2014-2015 років

Економіка України та, зокрема, банківська система протягом останніх двох років знаходяться під впливом значних шоків, що перманентно діють з трьох джерел: зовнішнього воєнно-політичного; внутрішнього структурно-економічного; а також шоків з боку макрорегулювання.

Розвиток інфляційних процесів.

Починаючи з другого півріччя 2008 р. і до кінця 2013 р. цінова кон'юнктура мала дезінфляційний характер. У період кризи 2008-2009 рр. падіння реального ВВП супроводжувалось істотним

зниженням темпів інфляції, а знецінення гривні з 5,05 до 7,99 грн./дол. не мало принципового впливу на цінову динаміку. У 2010-2011 рр. відновлення виробництва сприяло відносній стабілізації темпів інфляції у межах 10%, однак у 2012-2013 рр. економіка знов увійшла у фазу рецесії, а інфляція досягнула свого «дна»: з травня 2012 до жовтня 2013 р. річний плинний рівень інфляції коливався у межах від «мінус» 1,2% до 0%, тобто мала місце дефляція. Суттєвий вплив на забезпечення низького темпу

інфляції протягом 2010-2013 рр. мало підтримання стабільного курсу гривні, залучення коштів на депозити та купівлю іноземної валюти, а також насичення продовольчого ринку (внаслідок зростання виробництва у сільському господарстві) на тлі зниження світових цін на продовольство.

2014 року економіка України увійшла в стан стагфляційної⁴ кризи, яка у 2015 році набула небезпечного загострення: у квітні галопуюча⁵ інфляція сягнула 60,9% у річному вимірі, а падіння ВВП у I кварталі – 17%.

Девальваційний шок у лютому до 30,01 грн./дол. на офіційному та до 40 грн./дол. на тіньовому ринках спровокував системну банківську кризу та розкручування девальваційно-інфляційної спіралі, що призвело до розвитку галопуючої інфляції.

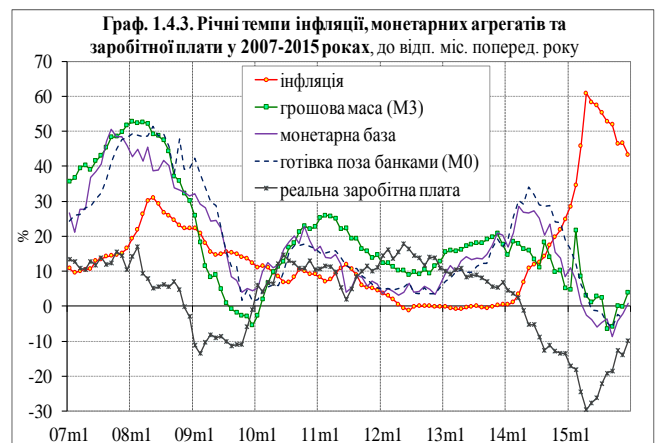
Структура відкритої сировинної економіки, якою є Україна, визначає те, що ціновим якорем є валютний курс. Інфляція є похідною від девальвації національної валюти, а також від адміністративного підвищення цін.

Головними причинами інфляції з 2014 стали:

1. зростання цін імпортованих товарів, виражених у національній валюті, внаслідок девальвації гривні, та передача цих ефектів на всі ціни товарів і послуг (*pass-through effect*);
2. адміністративне підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги.

Внаслідок скорочення доходів населення, зниження платоспроможного попиту і проведення жорсткої монетарної політики до кінця року рівень інфляції знизився до 43,3%, проте залишився на рівні галопуючої.

Ключовою особливістю, що загострює кризу є те, що галопуюча інфляція відбувається на фоні демонетизації реального сектору економіки, істотного скорочення ВВП і зайнятості. Зростання цін відбувалося на тлі низхідного тренду грошових агрегатів і скорочення реальної заробітної плати (граф. 1.4.3). У 2015 р.

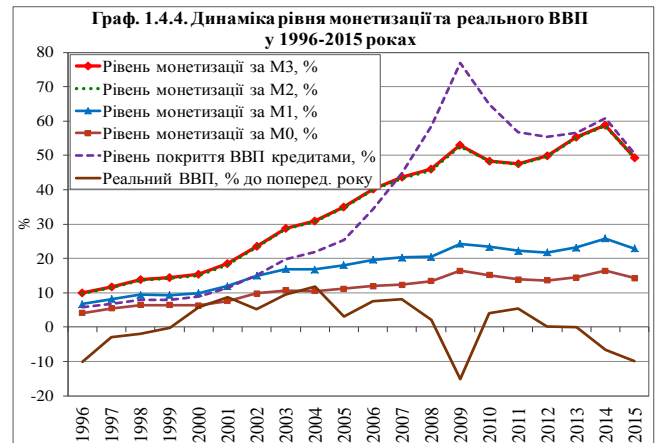

темпи приросту усіх монетарних агрегатів потрапили у зону від'ємних значень і досягли свого історичного мінімуму. Тобто, галопуюча інфляція відбувається в умовах грошового голоду у реальному секторі.

⁴ Стагфляція - (від лат. *stagnare* – робити нерухомим та *inflatio* – роздування), інфляція, що супроводжується стагнацією або падінням виробництва і високим рівнем безробіття.

⁵ Галопуюча інфляція – це інфляція на рівні від 20% до 100%; наближення індексу споживчих цін до верхньої межі свідчить про зростання ризиків гіперінфляції.

Демонетизація економіки проявилась у падінні рівня монетизації за усіма грошовими агрегатами (відношення грошових агрегатів до номінального ВВП) навіть в умовах падіння реального ВВП. Рівень монетизації за М3 у 2015 р. скоротився майже на 10 п.п. – до 49% (граф. 1.4.4).

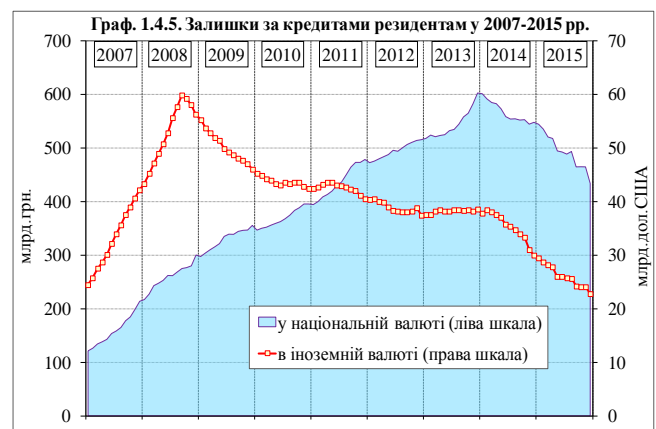

Тобто зростання цін не є інфляцією попиту, а являє собою інфляцію витрат внаслідок девальвації і зростання цін на імпорту. Така інфляція не може бути подолана методами охолодження попиту. Навпаки, **необхідно «розігрівати» економіку через продуктивну емісію, яка через кредитні канали повинна потрапляти до реального сектору, стимулювати виробництво, імпортозаміщення, насичення внутрішнього ринку вітчизняними товарами, зростання зайнятості і заробітних плат.**

Зниження платоспроможності населення через девальвацію, інфляцію, втрату частини депозитів, зростання витрат за валютними кредитами і комунальними розрахунками, знизило агрегований попит і призвело до стиснення внутрішнього ринку та додаткового падіння ВВП.

Як наслідок усіх зазначених причин відбувся **колапс кредитування реального сектору економіки** (граф. 1.4.5), який став додатковим фактором гальмування зростання ВВП.

Залишки за кредитами у гривні за два останні роки скоротились на 168,9 млрд. грн. (до 433,8 млрд. грн.), в іноземній валюті – на 15,7 млрд. дол. (до 22,8 млрд. дол. США).

Таким чином, необхідні заходи, з одного боку, щодо зниження інфляції, а з іншого – щодо забезпечення прискореного економічного зростання, зокрема через стимулювання Національним банком кредитування банками реального сектору.

З огляду на визначені причини інфляції, **головними інструментами боротьби з інфляцією** повинні бути:

1. стабілізація валютного курсу через реформу монетарного, валютного і банківського регулювання, спрямованої на

- підтримку розвитку експортоорієнтованих виробництв з високою доданою вартістю і створення стимулів для заведення у країну валютної виручки експортерів;

- стимулювання кредитування реального сектору, інтенсивний розвиток імпортозаміщення і насичення внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва;

2. мораторій на адміністративне підвищення цін і тарифів.

1.5. Детальна діагностика проблем політики НБУ щодо монетарного і валютного регулювання

1.5.1. Головна проблема монетарного і валютного регулювання полягає у порушенні фундаментальних принципів виконання Національним банком своєї конституційної функції – забезпечення стабільності національної грошової одиниці і в її зовнішньому вимірі (стабільність валютного курсу), і у внутрішньому (стабільність рівня інфляції).

Для економіки України, яка є малою відкритою економікою (*small open economy*), що розвивається за моделлю: експорт сировини і товарів з низькою доданою вартістю – імпорт споживчих товарів, якорем для стабільності цін є стабільність валютного курсу. Тому офіційні заяви керівництва НБУ, а також його дії, які ігнорували цю фундаментальну залежність, призвели до глибокої валютної кризи і галопуючої інфляції. Це було зазначено і в рішенні Ради НБУ про невиконання Основних засад грошово-кредитної політики на 2014 рік.

Відмова Національного банку від фіксованого валютного курсу 07.02.2014 р. внаслідок суттєвого дефіциту поточного рахунку платіжного балансу (16,5 млрд. дол.), зниження валютних резервів та потужного девальваційного тиску на гривню мала стати початком поступового процесу переходу до ринкового курсоутворення, вирівнювання платіжного балансу та структурної перебудови економіки. За умов правильного монетарного регулювання валютний курс мав перейти із жорсткої форми валютної стабільності (фіксованого курсу) до її м'якшої форми у вигляді керованого плавання. Проте було здійснено різку відмову від традиційних механізмів валютної стабільності без системної реформи монетарної політики, яка б активізувала інші механізми валютної та цінової стабільності завдяки інструментам, що були у розпорядженні НБУ.

В умовах фіксованого курсу валютний канал є основним каналом емісії або абсорбції коштів з економіки, а процентні ставки мають підпорядковане

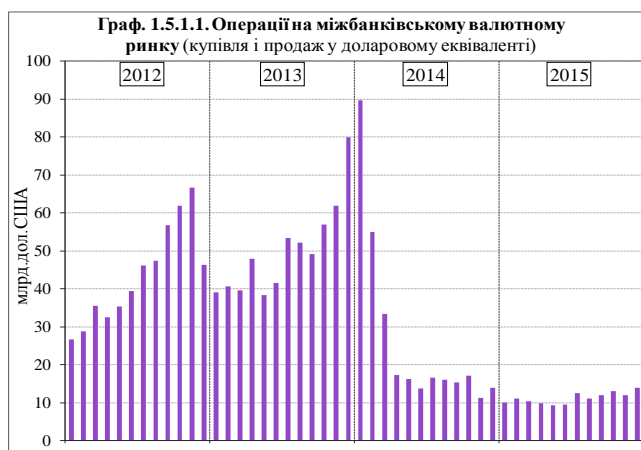
значення. При відмові від фіксованого курсу основним емісійним каналом стають операції рефінансування і мобілізації коштів, що передбачає реформу операційної системи монетарної політики, в якій процентна політика стає найважливішим елементом регулювання, спрямованим на оптимальний рівень ліквідності в банківській системі. Це мало стати запорукою валютної стабільності в умовах ринкового курсоутворення – режиму гнучкого курсу. На жаль, такої реформи Національним банком не проведено і до сьогодні. Управління ліквідністю відбувається без орієнтирів на її оптимальний рівень. Таке управління на фоні надмірних валютних обмежень, що призвели до блокування притоку валюти в країну, колапсу офіційного валютного ринку (порівняно з 2013 р. він звузився в середньому у 4-5 разів) і виникнення чорних ринків, мало своїм результатом глибоку валютну кризу.

Тому на сьогодні маємо такі фундаментальні протиріччя у валютній сфері:

- НБУ офіційно задекларував режим гнучкого валютного курсу (тобто ринкове курсоутворення) і проголосив, що він не відповідає за курсову динаміку, а покладається на ринок,

проте одночасно з цим

- відсутній повноцінний міжбанківський ринок і ринкове курсоутворення внаслідок жорстких валютних обмежень НБУ і «ручного» управління заявками імпортерів на купівлю іноземної валюти. Тобто НБУ застосовує обмеження навіть жорсткіші, ніж були в умовах фіксованого курсу. Внаслідок цього у порівнянні з початком 2014 року ринок стиснувся у 6-7 разів (граф. 1.5.1.1), а основний масив валютних операцій суб'єкти національної економіки здійснюють на чорному ринку і за межами країни;

- навіть в умовах профіциту платіжного балансу або його стану, близькому до рівноваги (у грудні 2015 р. профіцит поточного рахунку становив 343 млн. дол., профіцит зведеного платіжного балансу 283 млн. дол.; у січні 2016 р. профіцит зведеного платіжного балансу становив 120 млн. дол.), тобто в умовах відсутності фундаментальних факторів для девальвації, суспільство, банківська система та бізнес живуть у ситуації валютної нестабільності, негативних курсових очікувань, недовіри до Національного банку і національної валюти.

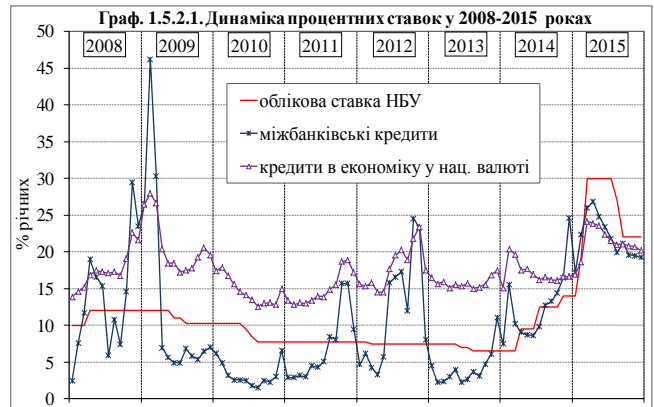
Відмова від підтримання фіксованого курсу повинна була супроводжуватись підвищенням якості процентної політики і оптимізацією управління

ліквідністю, що створило б якір для стабілізації курсу, проте фактично процентна політика суперечила завданню підтримання стабільності курсу гривні та сприяла її знеціненню.

1.5.2. Проблеми процентної політики.

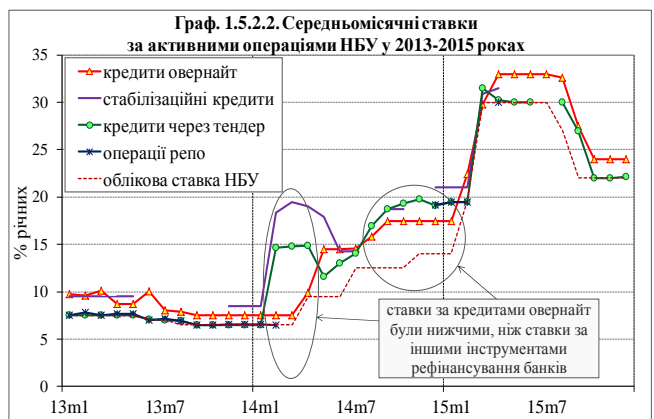
До 2014 року динаміка процентних ставок була надмірно волатильною (граф. 1.5.2.1), проте вплив процентної політики на економіку був незначним внаслідок того, що головним каналом емісії був валютний. Динаміка ставок залежала від рівня

ліквідності банківської системи, котрий формувався під впливом валютних інтервенцій, динаміки коштів на казначейському рахунку та випуску державних облігацій з їх подальшою монетизацією. Попри тривале зниження темпів інфляції і низьку облікову ставку, ставки за кредитами в економіку залишалися високими, з огляду на збереження значного кредитного ризику, девальваційні очікування тощо.

Відмова від режиму фіксованого курсу у лютому 2014 р. призвела до посилення впливу процентних ставок на економіку. Але внаслідок відсутності необхідної реформи монетарної політики цей вплив став деструктивним та призвів до загострення девальвації, валютної кризи і колапсу кредитування реального сектору.

Практично пів року (з 19.08.2014 р. по 05.02.2015 р.) на фоні зростання девальвації і прискорення інфляції ставка за кредитами овернайт залишалася на рівні 17,5% і була найменшою з-поміж усіх ставок рефінансування (граф. 1.5.2.2), а у грудні стала нижчою, ніж ставка овернайт міжбанківського ринку. Така процентна політика

суперечить принципам оптимального управління ліквідністю, створила суттєві проблеми для валютного ринку і спровокувала різку девальвацію: у кінці 2014 – на початку 2015 рр. низькі ставки НБУ за кредитами овернайт призвели до експансії рефінансування овернайт для банків (95 млрд. грн за 2014 рік), які вже мали високий рівень ліквідності, і значного підвищення спекулятивного гривневого попиту на долар. Рішення щодо суттєвого підвищення облікової (до 30%) та інших ставок НБУ (зокрема за кредитами овернайт – до 33%) було ухвалене лише 03.03.2015 р., коли на валютному ринку вже сформувався тренд на зміцнення обмінного курсу.

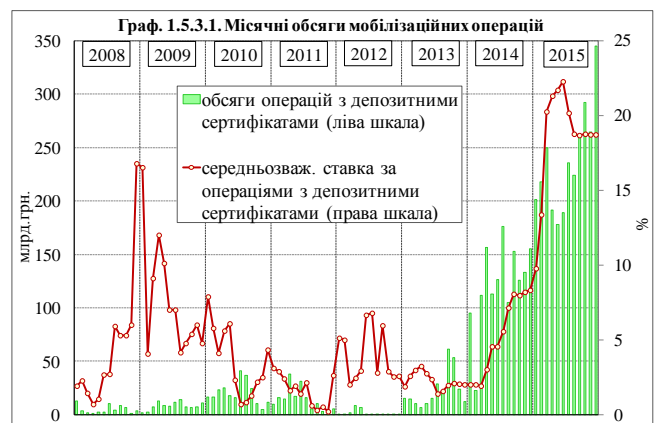
Важливою проблемою процентної політики НБУ є надвисокі ставки за депозитними сертифікатами НБУ, які блокують кредитування економіки і поглиблюють диспропорції міжбанківського ринку.

У період до 04.03.2015 р. ставка за депозитними сертифікатами овернайт була підвищена до 20%, на 7 та 14 днів – до 26%, на 30 днів – до 27%. На такому високому рівні ставки перебували до середини липня, сприяючи цим розкручуванню надзвичайно витратної для держави спіралі профіциту ліквідності.

Водночас, ставка за депозитними сертифікатами НБУ практично зрівнялася зі ставками за гривневими кредитами в економіку (граф. 1.5.2.3), що, фактично, знищило для банків економічний сенс кредитування, а отже стало додатковим чинником рецесії.

1.5.3. Проблема розкручування Національним банком надвитратної фінансової спіралі з депозитними сертифікатами. Національний банк у 2014 р. розпочав безпрецедентну експансію операцій з мобілізації профіциту банківської ліквідності: за підсумками року обсяг розміщення депозитних сертифікатів НБУ склав майже 1,5 трлн. грн. (практично розмір ВВП). Більшість операцій були надкороткостроковими – на термін овернайт (майже 1,3 трлн. грн.).

У 2015 р. активність мобілізаційних операцій ще більше зросла (граф. 1.5.3.1) і за рік їх обсяг перевищив 2,8 трлн. грн. (майже вдвічі більше ніж у 2014 р.). Національним банком було суттєво збільшено для банків ліміт щодо максимального обсягу вкладень у депозитні сертифікати. Висока зацікавленість банків у розміщенні коштів у цих фінансових активах була обумовлена різким підвищення ставок за ними (зокрема овернайт – до 20%).

Як і попереднього року, найбільший обсяг операцій було здійснено шляхом розміщення депозитних сертифікатів овернайт (майже 2 трлн. грн.), які не могли виконувати функцію ефективної мобілізації ліквідності та спрямування її на продуктивні цілі. Депозити овернайт центрального банку мають зовсім інші функції – згладжування невеликих обсягів щоденних

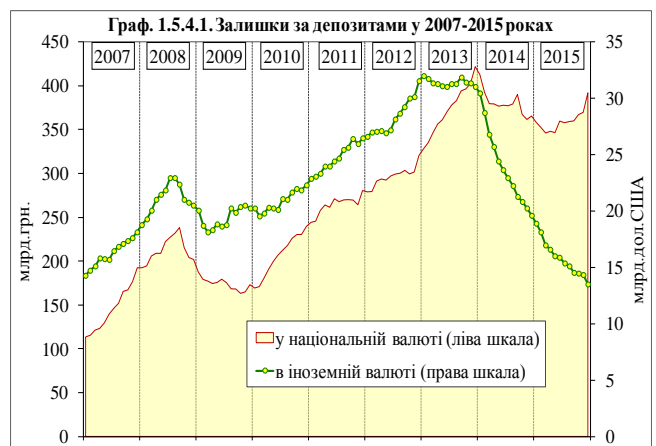
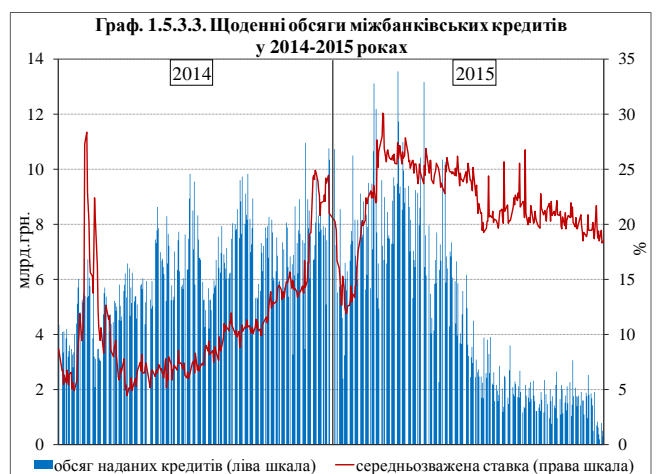
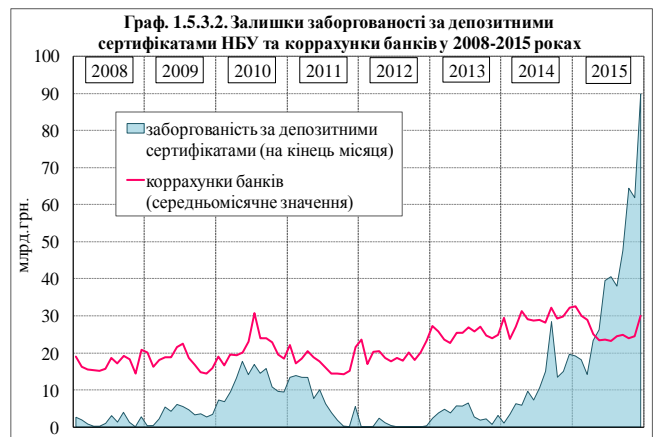
коливань ліквідності за низькими ставками та формування нижньої межі коливання процентних ставок на міжбанківському ринку.

Станом на 01.01.2016 р. залишки за депозитними сертифікатами становили 89,8 млрд. грн. (граф. 1.5.3.2), а кошти на коррахунках банків – 27,8 млрд. грн. (значно менше обсягу обов'язкових резервів), що свідчить про **значні монетарні диспропорції** – **поєднання величезного профіциту ліквідності з критичним дефіцитом коштів у реальному секторі.**

Така політика НБУ щодо залучення коштів за високими ставками призвела до різкого скорочення обсягів міжбанківського кредитування (майже вчетверо), тобто до **дисфункції міжбанківського кредитного ринку і перебирання Національним банком його функцій на себе** (граф. 1.5.3.3).

Таким чином, НБУ не виконує функції оптимального регулювання ліквідності, а перетворився на брокера, що штучно створив надприбутковий безризиковий інструмент за рахунок додаткової непродуктивної емісії гривні, який призвів до розгортання надвитратної для держави спіралі профіциту ліквідності (за експертними оцінками 10 млрд. грн за процентними витратами НБУ за 2015 рік) і витіснив інші інструменти з ринку, зокрема міжбанківське кредитування та кредитування реального сектору.

1.5.4. Проблеми політики рефінансування банків. В умовах погіршення фінансового становища банків внаслідок девальвації та різкого скорочення обсягу депозитів (граф. 1.5.4.1) Національний банк у 2014 р. значно збільшив обсяги рефінансування. Це було зроблено як за рахунок активнішого використання стандартних процедур, так і через запровадження тимчасових

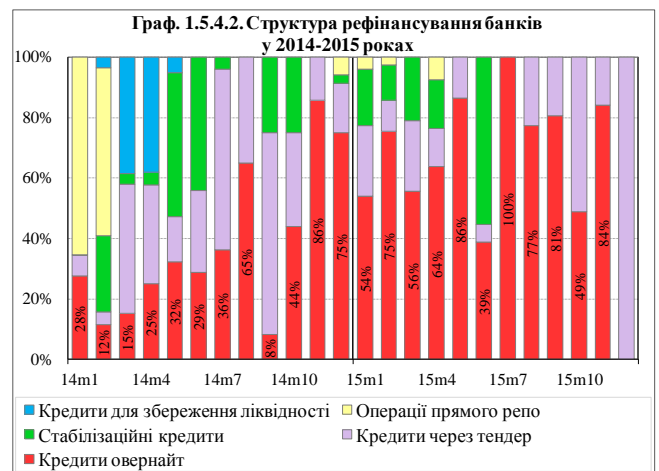

механізмів підтримання ліквідності, а також пом'якшення умов доступу банків до ресурсів.

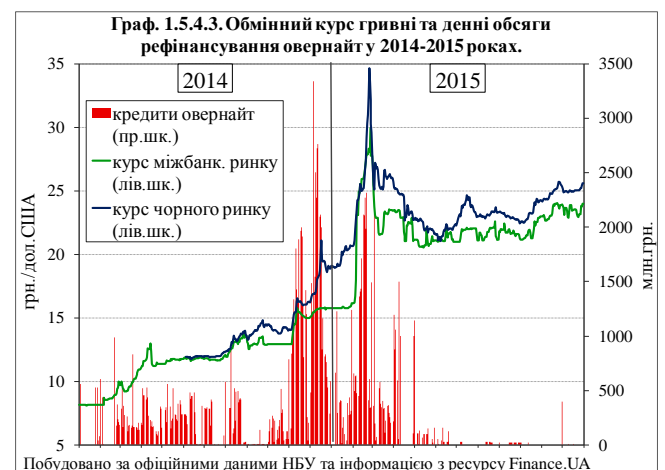
У першій половині 2014 р. Національний банк емітував відносно «довгі» гроші, які могли бути використані для компенсації відпливу депозитів (граф. 1.5.4.2).

Однак, наприкінці 2014 року характер рефінансування змінився на протилежний – у структурі рефінансування банків почали домінувати надкороткострокові операції овернайт, які не могли виконувати функцію компенсації відтоку депозитів, а стимулювали спекулятивний попит на валютному ринку.

Невиважена процентна політика НБУ призвела до того, що у листопаді 2014 р. обсяг кредитів овернайт порівняно з жовтнем зріс більш ніж у 5 разів – до 23,3 млрд. грн., а їхня частка у загальному обсязі рефінансування зросла до 86% (граф. 1.5.4.2). У грудні обсяги кредитів овернайт ще більше зросли (до 32,2 млрд. грн.), відтак загальний річний обсяг склав 95,2 млрд. грн. (43% від загального обсягу рефінансування). Саме у цей час (після парламентських виборів) мало місце значне посилення девальваційних процесів, курс «чорного» ринку значно відхилився від офіційного, відображаючи реальну ситуацію на валютному ринку.

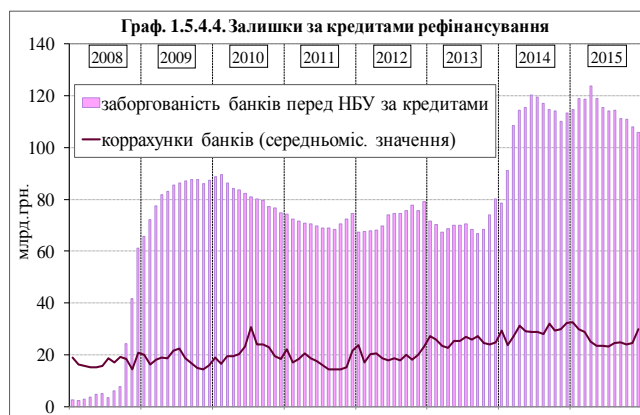

Така сама структура рефінансування збереглася й на початку 2015 року. Зокрема, 12.02.2015 р. коли обмінний курс на міжбанкському ринку перетнув позначку 25 грн./дол. і продовжував знижуватись, Національний банк ухвалив рішення щодо збільшення максимального розміру кредиту овернайт, по який банк може звертатися до НБУ, з 70% до 100% від нормативного обсягу обов'язкових резервів за попередній період утримання. Як наслідок, у період з 16.02 по 20.02 денні обсяги кредитів овернайт перевищили 2 млрд. грн. (граф. 1.5.4.3), але кількість банків, що отримували такі кредити становила лише від 8 до 11. Загалом за лютий 2015 р. обсяг кредитів овернайт склав

23,3 млрд. грн. Відповідно, офіційний обмінний курс наприкінці місяця сягнув 30,01 грн./дол., курс «чорного» ринку – 35-40 грн./дол. США.

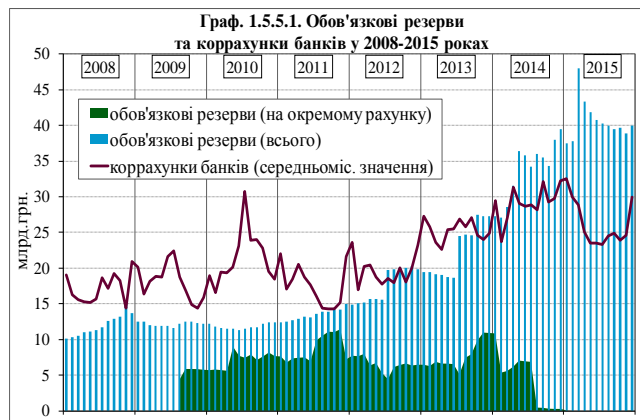
Залишки за кредитами рефінансування сягнули свого історичного максимуму (123,7 млрд. грн.) у квітні 2015 р., після чого, з огляду на зниження активності кредитного каналу, зазнали суттєвого скорочення (граф. 1.5.4.4) – на кінець 2015 р. заборгованість банків перед НБУ становила 105,8 млрд. грн.

Найбільш проблемним моментом у процесі рефінансування банків була експансія кредитів овернайт наприкінці 2014 – на початку 2015 рр. за від’ємними реальними процентними ставками. Є усі підстави вважати, що зазначені ресурси могли бути використані (принаймні як грошова «подушка») для здійснення спекулятивних операцій на валютному ринку. **Ризики політики рефінансування сьогодні.** Зважаючи на те, що Національний банк, попри гучні декларації, дотепер якісно не змінив своїх підходів до управління ліквідністю банківського сектору, ризик того, що подібна ситуація може повторитися у майбутньому залишається актуальним.

1.5.5. Проблеми політики управління обов’язковими резервами банків.

Внаслідок значної девальвації гривні у 2014 р. через курсову переоцінку зобов’язань в іноземній валюті нормативний обсяг обов’язкових резервів почав стало перевищувати фактичні залишки на коррахунках банків (граф. 1.5.5.1). Протягом року він збільшився з 27,3 млрд. грн. до 39,4 млрд. грн., а середньорічний обсяг залишків на коррахунках банків становив 29,1 млрд. грн. Незважаючи на це, Національний банк не знижував нормативів, а основні заходи у цій сфері стосувалися лібералізації умов зберігання та використання обов’язкових резервів.

На початку 2015 р. порядок формування та зберігання обов’язкових резервів було змінено: вимоги щодо резервування поширено на зобов’язання у національній валюті, натомість нормативи за коштами в іноземній валюті зменшились. Диференціацію нормативів було збережено лише за строковістю зобов’язань: за строковими депозитами – 3%, за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу – 6,5%. Проте це кардинально

не змінило ситуації, хоч і зменшило залежність від курсових коливань. Національний банк вдався до «ручного» управління шляхом розширення можливостей банків компенсувати нестачу коштів на коррахунках: у 2014 році для покриття обов'язкових резервів банкам було дозволено зараховувати частину портфеля ОВДП (а також деякі інші активи), а у 2015 році – готівку в касах у національній валюті.

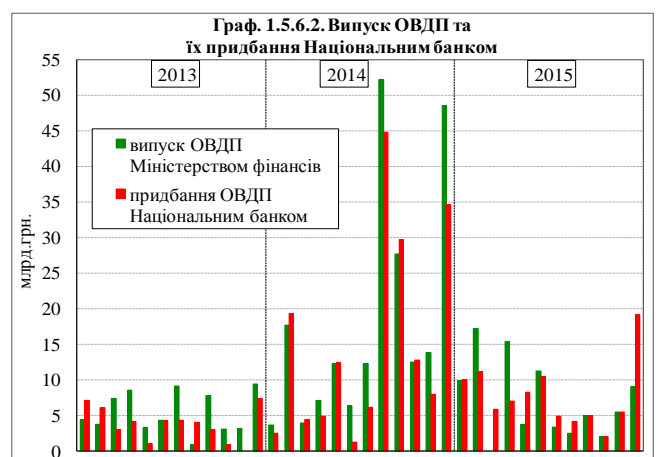
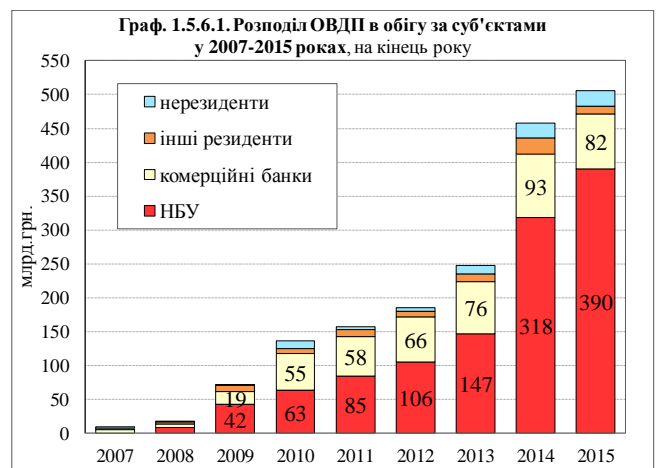
Диспропорції монетарної політики: значний **профіцит банківської ліквідності**, які банки розміщують на депозитних сертифікатах НБУ, та одночасно **грошовий голод у реальному секторі**.

1.5.6. Проблеми політики НБУ щодо купівлі ОВДП. Починаючи з кризи 2008-2009 рр. Національний банк викупував ОВДП. У 2014 р. інтенсивність використання цього інструменту значно посилилась – річний обсяг вкладень перевищив їх сумарний приріст за усі попередні роки (граф. 1.5.6.1). Проте, зазначений канал використовувався переважно для покриття дефіциту державного сектору (зокрема НАК «Нафтогаз України»), а не для управління ліквідністю банківської системи. У загальних рисах зазначена практика збереглася й у 2015 році.

Залишок ОВДП у портфелі НБУ за 2014 р. зріс на 171,1 млрд. грн. (до 318,1 млрд. грн.), за підсумками 2015 р. – на 71,8 млрд. грн. (до 389,9 млрд. грн.). Таким чином, **частка портфеля Національного банку у загальному обсязі ОВДП в обігу протягом 2014-2015 рр. збільшилась з 59% до 77%.**

Вкладення Національним банком коштів у державні облігації за часом та обсягами було скоординоване з потребами фінансування державного сектору (граф. 1.5.6.2). Так, за 2014 р. обсяг випуску Міністерством фінансів гривневих ОВДП становив 218 млрд. грн., НБУ за той самий період придбав облігацій майже на 182 млрд. грн. За підсумками 2015 р. емісія ОВДП становила 85

млрд. грн., а обсяг купівлі Національним банком (близько 94 млрд. грн.) навіть перевищив її. У такий спосіб, фактично, здійснюється фінансування центральним банком витрат бюджету, що суттєво обмежує його незалежність та можливості оперативно впливати на параметри грошової пропозиції.

Висновки. Головною проблемою монетарної політики є не надмірна кількість грошей, а неправильне управління процесом грошової емісії, тобто хибний вибір її каналів, інструментів та кількісних параметрів регулювання.

Сутність проблеми полягає в тому, що продуктивна емісія (тобто емісія грошей, що використовувалась реальним сектором) є недостатньою, а непродуктивна емісія (тобто та, що використовується для розкручування «фінансових бульбашок») надмірною.

З одного боку, необґрунтована експансія операцій надкороткострокового рефінансування овернайт вела до зростання спекулятивних валютних операцій і тиску на курс гривні, а з іншого – безпрецедентні обороти операцій з депозитними сертифікатами НБУ за високими ставками створюють «фінансову бульбашку» з виплатою процентів за рахунок додаткової емісії.

Це призвело до розкручування непродуктивної спіралі профіциту банківської ліквідності, поглиблення фрагментації міжбанківського ринку і блокування процесів кредитування, що перешкоджає розвитку банківської системи, економіки в цілому і виходу з фінансово-економічної кризи.

1.6. Проблеми непрозорості політики НБУ та слабкої підзвітності його суспільству

Системні проблеми банківської системи, економіки України і суспільства в цілому значною мірою обумовлені протиріччям між надзвичайно потужними важелями, сконцентованими в руках керівника Національного банку, які миттєво та масштабно впливають на рівень життя кожного громадянина і умови бізнесу (через валютний курс, ціни, надійність депозитів та вартість кредитів) і слабку підпорядкованість його суспільству. Суспільна ціна помилок такої офіційної особи (яка не є обраною всенародно або на засадах відкритого конкурсу) є настільки високою, що становить найбільші системні ризики і для економіки, і для кожної української родини. Тому для запобігання актуалізації системних ризиків і зниження соціально-політичної напруги в Україні надзвичайно важливим є вдосконалення юридичних механізмів призначення і підзвітності керівника Національного банку, а також створення правових механізмів, необхідних для забезпечення відповідності оперативних дій НБУ при реалізації монетарного, валютного та банківського регулювання визначеним Радою НБУ стратегічним завданням.

Поточна редакція Закону «Про Національний банк України» створює підґрунтя для забезпечення нагляду за діяльністю Голови НБУ та підконтрольного йому Правління з боку незалежного колегіального органу – Ради НБУ. Рада здійснює нагляд за системою внутрішнього контролю

Національного банку, вона наділена повноваженнями в сфері проведення внутрішнього аудиту, призначення заступників Голови НБУ, затвердження кошторису НБУ, річного фінансового звіту, розподілу прибутку. **Проте, практика показала, що юридичні механізми призначення Ради НБУ мають суттєві вади, внаслідок яких Рада НБУ не призначена більше ніж півроку та порушується визначений законом порядок роботи Національного банку. Внаслідок відсутності Ради НБУ, нею не затверджені і на сьогодні (07.04.2016 р.)**

- «Основні засади грошово-кредитної політики на 2016 рік», які б визначали стратегічний напрям, в якому повинно діяти Правління і відповідно проводити комунікаційну політику із суспільством;
- кошторис НБУ, який є законодавчою основою для здійснення витрат Національним банком, тому незрозуміло на якій правовій основі НБУ здійснює поточні витрати;
- не вирішені кадрові питання щодо заступника Голови НБУ;
- не виконуються функції контролю над обсягом сум, що перераховуються НБУ до бюджету та за ризиками реалізації грошово-кредитної політики в цілому.

При цьому, діяльність НБУ залишається непрозорою та закритою для громадськості і учасників ринку. Активна самореклама НБУ не вирішує цю проблему і не веде до правдивої відкритої дискусії. Тому нагально необхідним є вдосконалення юридичних механізмів запобігання таким ризикам та відбудовування системи «стримувань та противаг» щодо процедур призначень, звільнень, підзвітності і оцінки суспільством діяльності Національного банку.

На сьогодні законодавчо не закріплена відповідальність Голови НБУ за діяльність Національного банку, зокрема за невиконання Основних засад грошово-кредитної політики, основних функцій, визначених в Законі України “Про Національний банк України”. Наслідком цього є фактична відсутність правового механізму, який стимулював би НБУ до ефективного виконання своїх функцій.

1.7. Аналіз поточного стану та діагностика основних проблем у банківській системі

1.7.1. Погіршення структури банківського ринку

Структура банківського ринку за власністю банків є несприятливою для розвитку української економіки. *Домінуючу частку на банківському ринку і з боку акумуляції ресурсів економіки, і з боку розміщення їх в активах*

займають банки з іноземним капіталом, включаючи банки з російським капіталом.

За станом на 01.10.2015 в сукупному статутному капіталі банківської системи велику частку (50%) займають банки з іноземним капіталом, включаючи частку (21%) банків з російським капіталом. Також за роки кризи відбулась експансія державних банків, частка їх статутного капіталу становить 40%, українських приватних банків – 10%.

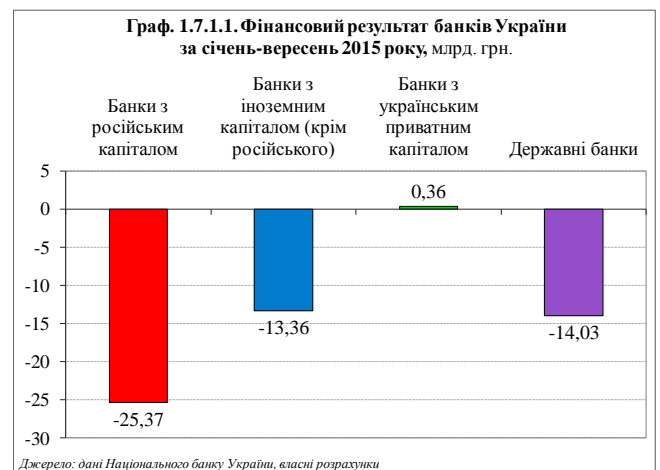
Ринок активів на 59% належить банкам з іноземним капіталом, з них 15% - банкам з російським капіталом. Державні банки контролюють 28% активів, банки з приватним українським капіталом – 13%.

У структурі кредитування економіки банки з іноземним капіталом мають домінуючу частку 67% (включаючи частку 19% банків з російським капіталом); державні банки – 19%; банки з приватним українським капіталом – 14%.

Державні банки, які мають велику частку статутного капіталу (40%) та майже 30% від обсягу залучення ресурсів на ринку, недостатньо активно займаються своєю прямою функцією – кредитуванням, а екстенсивно використовуються державою для фінансування дефіциту бюджету через викуп ОВДП.

Найбільша частка ресурсів (59%), які кваліфікуються як зобов'язання перед вкладниками та іншими кредиторами акумульована банками з іноземним капіталом, в тому числі 16% – банками з російським капіталом. Частка зобов'язань державних банків становить 29%, частка банків з приватним українським капіталом – 12%.

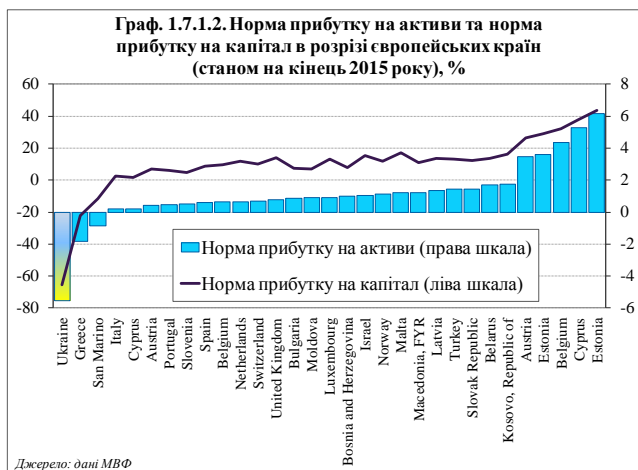
Аналіз ефективності діяльності банків на 01.10.2015 по групах за власністю, яка виражена у показниках фінансового результату (доходів/збитків) по відповідній групі, показав що **найменш ефективними були банки з російським капіталом, їх збитки склали 25,4 млрд. грн.** Серед 38 банків, у яких за підсумками січня-вересня 2015 р. було зафіксовано від'ємний фінансовий результат, *найнижчий показник продемонстрував "ВТБ БАНК"* зі збитком 16,3 млрд. грн. В цілому, п'ять із п'ятнадцяти банків з найбільшим збитком станом на 01.10.2015 – це найбільші банки з російським капіталом, які безпосередньо контролюються урядом Росії (ВТБ, Промінвестбанк, Сбербанк) та іншими власниками (Альфа-банк та БМ Банк). Загальний збиток цих п'яти російських банків складає майже половину (45,2%) сукупного збитку всіх збиткових банків.

Збитки отримали також українські державні банки (14 млрд. грн.) та банки з іноземним (неросійським) капіталом (13,4 млрд. грн.).

Група банків з українським приватним капіталом на 01.10.2015 р. характеризувалась позитивним фінансовим результатом (прибутки по групі становили 0,36 млрд. грн.).

За класифікацією МВФ українські банки по двох показниках рентабельності виглядають найгіршими у порівнянні з іншими країнами Європи. Цей негативний результат банківської системи сформувався в основному внаслідок збиткової роботи банків з російським капіталом, банків з іноземним капіталом (крім російського) та державних банків.

Банки з російським капіталом на сьогодні мають низький потенціал щодо підтримки українських дочок через посилення санкційного тиску на Російську Федерацію, зниження її кредитного рейтингу, значний відтік капіталу та коштів населення.

Структура банківського ринку за розмірами банків стає більш гомогенною, що посилює системні ризики⁶: за два роки частка малих банків у статутному капіталі банківської системи зменшилась з 13% до 6%, а великих збільшилась з 58% до 75%.

Внаслідок ліквідації у 2014-2015 роках великої кількості банків III та IV групи, а також переходу частини банків з другої групи до першої, суттєво збільшилась частка банків I групи у сукупному статутному капіталі банківської системи. На 01.10.2015 року банкам I групи належало 75% всього статутного капіталу; банкам II групи – 13% капіталу, банкам III групи банків – 6% капіталу, банкам IV групи – 6%. Одночасно, на 01.10.2015 р. у порівнянні з початком року відбулось зменшення частки великих банків у сукупному власному капіталі банківської системи, головним чином, через сформований цією групою непокритий збиток, що становив 102,93 млрд. грн.

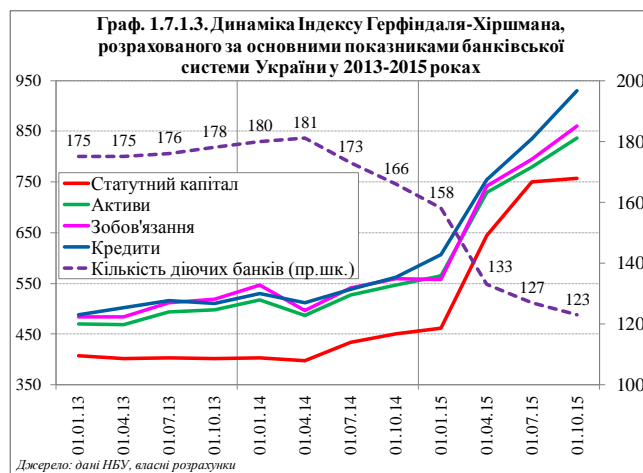
У структурі розподілу активів банків за останні два роки відбулось суттєве зростання питомої ваги активів великих банків, яка на 01.10.2015 р. становила 78% сукупних активів (на 01.01.2014 р. – 64%), при одночасному зменшенні активів банків III та IV групи, що переважно пов'язано з виведенням з ринку банків саме цих груп.

⁶ Гетерогенність, тобто диверсифікація банківського ринку за розмірами банків та їх спеціалізацією є важливим фактором фінансової стабільності

Якісний склад та структура активів банків за групами суттєво відрізняється: активи великих банків складаються не тільки з кредитів, а й з інвестицій в асоційовані і дочірні компанії, цінні папери, достатньо велика частка активів розміщена в грошових коштах та їх еквівалентах. На відміну від цього активи малих і середніх банків розміщені переважно в кредитах. Це свідчить про те, що **малі і середні банки більше, ніж великі орієнтовані на класичну банківську діяльність, необхідну для розвитку економіки – кредитування.** Це підтверджує і той факт, що 91% (практично весь обсяг) цінних паперів на продаж, що знаходиться у банківській системі, належить великим банкам.

Фінансовий результат діяльності банків за групами показав, що в умовах кризи найбільш стійкими банками виявились малі банки (IV групи): на 01.10.2015 р. *тільки група малих банків показала позитивний фінансовий результат – прибуток 813 млн. грн.* Група великих банків отримала збитки 51,5 млрд. грн., друга група – 782 млн. грн., третя група – 957 млн. грн.

Зростає концентрація та знижується конкуренція на банківському ринку. Індекс Герфіндаля-Хіршмана (**ННІ**) зростання якого свідчить про зниження конкуренції на ринку за останні два роки різко підвищився. **Індекс ННІ** за активами, кредитами та зобов'язаннями з початку 2014 р. **підвищився майже у два рази** (граф. 1.7.1.3): з рівня у діапазоні 450 – 460 до **850 – 950**. Таке зниження конкуренції на традиційно конкурентному банківському ринку України веде до загострення **структурної проблеми олігополізації української економіки** і є досить тривожним сигналом, що потребує уваги Антимонопольного Комітету. Максимальне економічне зростання (12%) відбувалось в Україні при значенні індексу ННІ у діапазоні 300 – 380 од. Для порівняння, у Німеччині та Франції значення індексу ННІ не перевищує 400 од.

Ризики концентрації на 01.03.2016 р. виглядали таким чином.

Кредитний портфель юридичним особам становив 862 млрд. грн: перші 5 банків сконцентрували **57,3% портфелю** (з них 2 з російським капіталом, 1 приватний з українським капіталом, 2 державних,); перші 10 банків сконцентрували **74,9% портфелю** (з них 4 з російським капіталом, 2 приватних з українським капіталом, 2 державних, 2 з західним капіталом). Тобто кредити юридичних осіб переважно сконцентровані у банків з

російським капіталом, у державних банках і приватних банках з українським капіталом.

Концентрація кредитного портфелю фізичним особам. Обсяг портфелю становив 160,6 млрд. грн., що менше від портфелю юридичних осіб у 5,4 рази. Перші 5 банків сконцентрували 61,1% портфелю (з них 1 приватний з українським капіталом, 4 з західним капіталом). Перші 10 банків сконцентрували 78,5% портфелю (з них 1 з російським капіталом, 2 державних, 2 приватних з українським капіталом, 5 з західним капіталом).

Концентрація депозитного портфелю юридичних осіб. Обсяг портфелю становив 370,6 млрд. грн. Перші 5 банків сконцентрували 50,7% портфелю (з них 1 приватний з українським капіталом, 2 державних, 2 з західним капіталом). Перші 10 банків сконцентрували 73,3% портфелю (з них 1 з російським капіталом, 2 приватних з українським капіталом, 3 державних, 4 з західним капіталом). Депозити корпоративного бізнесу зміщуються до державних банків та банків із західним капіталом, а також до банків великих промислово – фінансових груп.

Концентрація депозитного портфелю фізичних осіб. Обсяг портфелю становив 412,8 млрд. грн. Перші 5 банків сконцентрували 61,6% портфелю (з них 2 державних, 1 з західним капіталом, 2 приватних з українським капіталом). Перші 10 банків сконцентрували 77,9% портфелю (з них 1 з російським капіталом, 3 державних, 4 з західним капіталом, 2 приватних з українським капіталом). Тенденція цього сегменту – кошти переміщуються у державні банки та банки із західним капіталом.

Концентрація миттєвої ліквідності. На кореспондентському рахунку НБУ та на рахунках із залучення коштів на депозитні сертифікати НБУ обліковується 109,1 млрд. грн. (з них на рахунку 1200 – 40,1 млрд. грн.), що свідчить про суттєві дисбаланси і надмірний структурний профіцит ліквідності у банківській системі, тобто це гроші, що використовуються в економіці неефективно і потребують реформування управління банківською ліквідністю з боку НБУ. Перші 5 банків сконцентрували 50,7% ліквідності (з них 3 державних, 2 західних). Перші 10 банків сконцентрували 71,8% ліквідності (з них 1 банк з російським капіталом, 3 державних, 6 з західним капіталом).

1.7.2. Результати виведення банків з ринку

1. Як зазначено вище, у результаті виведення банків з ринку різко підвищилося (майже у 2 рази) значення індексу Герфіндала-Хіршмана, що свідчить про **зниження конкуренції на банківському ринку**. Подальше виведення банків може поглибити структурну проблему української економіки – її олігополізацію та **підвищення концентрації банківського капіталу, зокрема банків з іноземним капіталом, включаючи банки з**

російським капіталом. Це загострює системні ризики для національної безпеки України.

2. Виведення банківських установ країни з ринку серед іншого позначилось на **зменшенні обсягів капіталу банківської системи на 46%:** з 192,6 млрд. грн. на початок 2014 року до 104 млрд. грн. на кінець 2015 року.

3. Мережа структурних підрозділів банків (філій та територіально відокремлених безбалансових відділень) за цей період скоротилася на 3099 до 11873 структурних підрозділів банків наприкінці 2015 року проти 14972 на початку 2014 року. Як наслідок, помітно **зменшився показник доступності банківських послуг**, як кількість підрозділів банків на 100 тис. чоловік дорослого населення.

4. На ринку також спостерігається **зростання безробіття через масове скорочення персоналу банків**, як тих, що виведено з ринку, так і діючих банків. За даними Національного банку України, витрати на утримання персоналу у 2015 році зменшились порівняно з 2014 роком на 12,5%, з 58,1 млрд. грн. до 50,1 млрд. грн.

5. Виведення банківських установ країни з ринку мало негативний вплив на реальний сектор економіки, зокрема, через **погіршення фінансового стану підприємств реального сектору економіки**, які мали поточні та депозитні рахунки в цих банках, **масове скорочення персоналу**, що працює у реальному секторі економіки.

6. Негативний вплив на **перетікання коштів з банківського у позабанківський сектор** зводить до можливості Національного банку в частині регулювання грошово-кредитного ринку.

7. Непрозорість щодо виведення банківських установ призвела до незбалансованості функціонування банківської системи, зокрема, через непрогнозованість і суб'єктивність з боку НБУ оцінки фінансового стану банку або виявлення передумов настання критичного фінансового стану банку. Це **негативно впливає також на міжбанківський кредитний ринок, який реагує зменшенням обсягів операцій.**

8. Виведення банків з ринку у більшості випадків створює прецеденти **порушення прав власності.** Відповідно до статті 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, тоді як Законом України "Про систему гарантування вкладів юридичних осіб" обмежено гарантії повернення розміщених коштів у разі неплатоспроможності банків виключно у сумі 200 000,00 грн. фізичним особам.

Всі інші вимоги кредиторів до неплатоспроможного банку задовольняються у порядку черговості за рахунок майна такого банку, а у разі недостатності майна вважаються погашеними. **Таким чином, вимоги фізичних осіб на суму, що перевищує 200 000,00 грн. (4-а черга кредиторів), юридичних**

осіб та фізичних осіб-підприємців (7-а черга кредиторів), як правило, залишаються без задоволення, що призводить до невиконання ними зобов'язань перед контрагентами, працівниками, державою тощо, тягне за собою банкрутство юридичних осіб, та створює загальний негативний вплив на економіку.

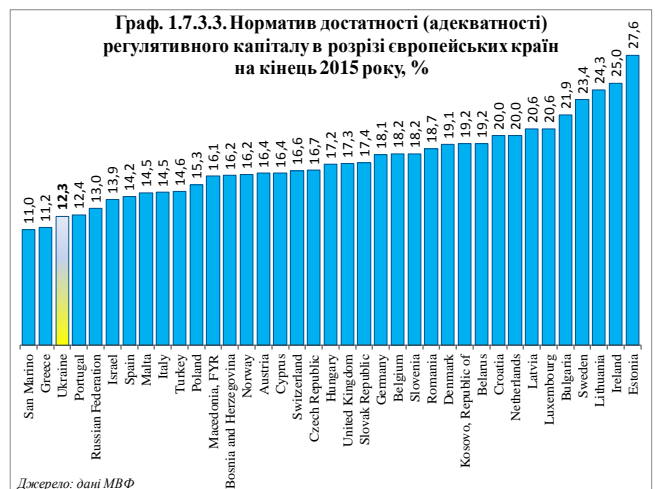
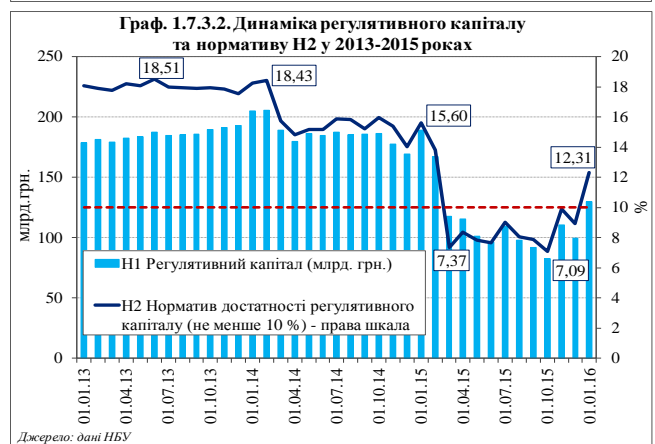
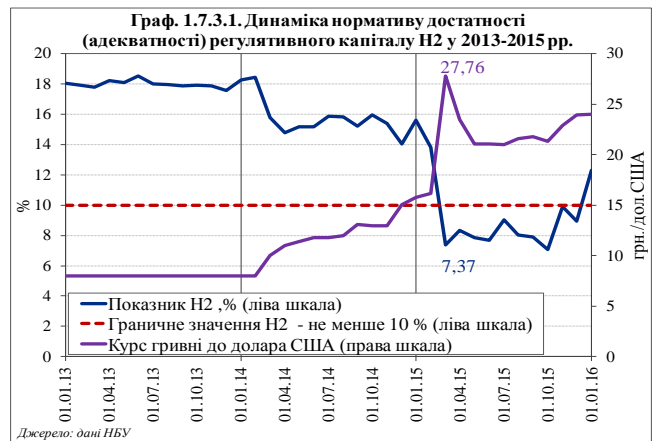
1.7.3. Динаміка нормативів банківської системи по достатності капіталу, рентабельності, платоспроможності та ліквідності

Зниження динаміки нормативу достатності капіталу по банківській системі Н2 відбулось внаслідок трикратної девальвації, яка призвела до зменшення відносного обсягу регулятивного капіталу і відповідного скорочення нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) в

цілому по системі банків (граф. 1.7.3.1).

Значення нормативу достатності капіталу в цілому по системі банків на 01.10.2015 р. складало 7,09%, на кінець жовтня – 9,9%, на кінець листопада – 8,92%, тобто **нижче нормативного значення (10%)**. На кінець 2015 року цей показник підвищився до 12,31% (граф. 1.7.3.2).

На граф. 1.7.3.3 наведені порівняльні дані МВФ за країнами щодо індикаторів фінансової стійкості за показником “Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів” станом на кінець 2015 року. Найвищі показники адекватності регулятивного капіталу спостерігаються в Естонії, Ірландії, Литві, Швеції та Люксембурзі.

Група малих банків є найбільш стійким елементом банківської системи за нормативом достатності капіталу. Аналіз динаміки нормативу достатності капіталу по банківській системі України за групами банків показав, що норматив Н2 у більшості малих і середніх банків, для яких висуваються вимоги до підвищення капіталізації, є вищим, ніж законодавчо встановлений мінімальний рівень 10%. Тому є нелогічною потреба у докапіталізації банків, які і без того мають значний буфер капіталу. Аналіз дотримання нормативу Н2 станом на 01.10.2015 р. свідчить про те, що жодний з банків IV групи не порушив норматив Н2, більше того, значення показника достатності капіталу цієї групи у 2-4 рази перевищує його значення для групи великих банків. Щодо середніх банків, то тільки один банк III групи (ПАТ “ПтБ”) мав показник достатності, нижчий за норматив (6,81%). **Аналіз фінансових результатів діяльності малих банків свідчить, що лише банки IV групи змогли у надскладних умовах отримати понад 800 млн. грн. прибутку (всі інші групи банків мали збитки див. р. 1.7.1).**

Аналіз дотримання нормативу Н2 банками I та II групи, які мають великий статутний капітал, свідчить про значні проблеми щодо здатності окремих банків своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов’язаннями. На 01.10.2015 р. **проблеми з дотриманням нормативу Н2 мали такі банки цих груп:**

- ПАТ “Промінвестбанк” – 7,05%
- ПАТ “Сбербанк” – 6,79%
- ПАТ “Альфа-банк” – 5,75%
- ПАТ “Фідобанк” – 8,71% та інші

Проблеми динаміки ліквідності банківської системи.

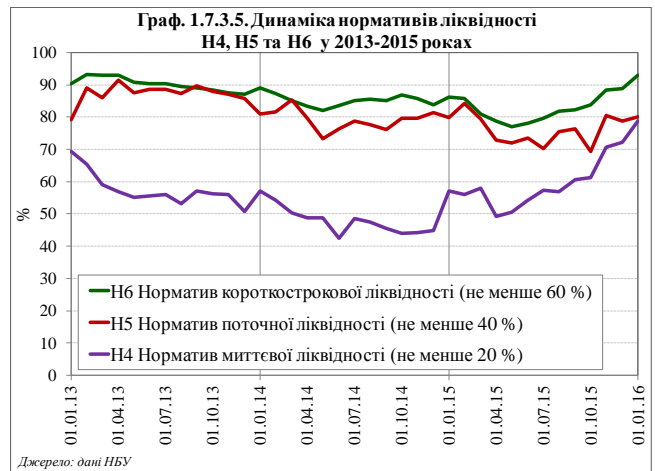
Банківська система характеризується існуванням значного структурного профіциту ліквідності, що свідчить про неефективне управління грошовою емісією і ліквідністю банківської системи

з боку НБУ. На фоні грошового голоду в реальному секторі обороти розміщення коштів банками на депозитних

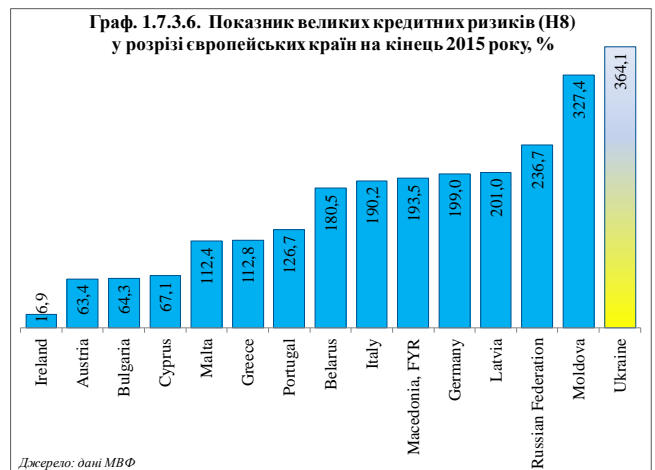

сертифікатах НБУ за 2015 рік майже у півтора рази перевищили номінальний ВВП. Надвисокі ставки за депозитними сертифікатами (18-22%) чинять руйнівний вплив на економіку – блокують процеси кредитування та сприяють створенню фінансової бульбашки через додаткову непродуктивну емісію гривні для виплати процентів.

Динаміка нормативів ліквідності банківської системи характеризується висхідною динамікою та перевищенням граничних рекомендованих рівнів у кілька разів. На 01.01.2016 р. надвисокі показники ліквідності Н4, Н5 та Н6 банківської системи становили: Н4 – 78,50%, Н5 – 82,20%, Н6 – 92,87%.

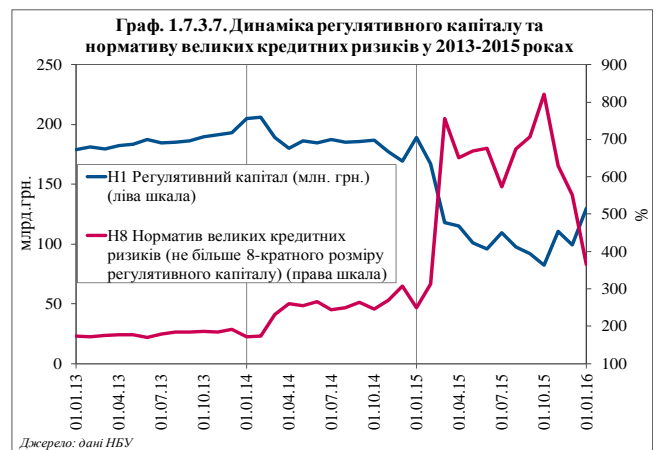

Динаміка кредитних ризиків банківської системи. Станом на 01.01.2016 р. показник нормативу великих кредитних ризиків (Н8) у цілому по банківській системі становив 364,1%, що за даними МВФ є найбільшим показником серед європейських країн.

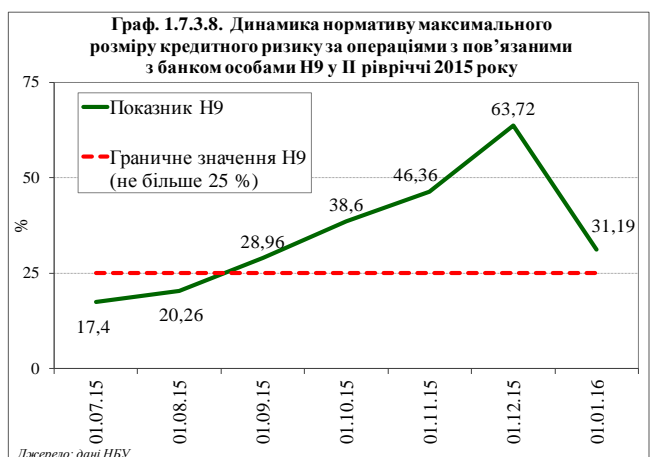

За станом на 01.10.2015 року показник нормативу великих кредитних ризиків (Н8) порушувався банками I, II та III груп, зокрема:

- ПАТ “Промінвестбанк” – 1401,26%
- ПАТ “Сбербанк” – 1498,24%
- ПАТ “Альфа-банк” – 1095,05%
- ВТБ БАНК – 887,07%
- ПАТ “Універсал банк” – 960,85%
- ПАТ “БАНК КРЕДИТ ДНІПРО” – 5069,0%
- ПАТ “ДІАМАНТБАНК” – 1075,09%.

Показник нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами Н9 в цілому по системі банків на 01.10.2015 р. становив 38,6%, на 01.01.2016 р. 31,19%.

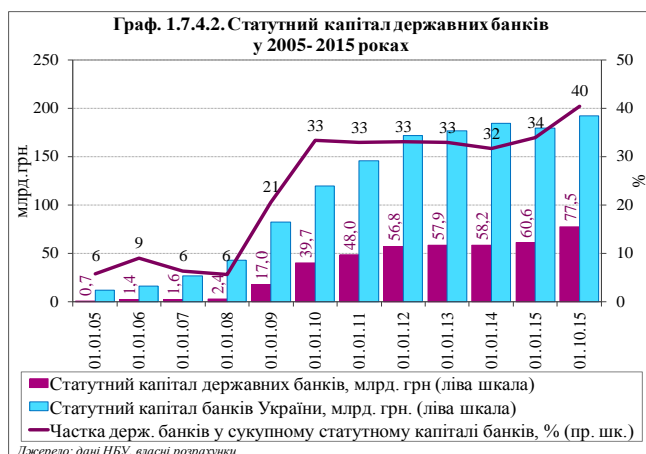
На зазначену дату показник порушувався банками всіх груп.

1.7.4. Характеристика стану та динаміки розвитку державних банків

На кінець 2008 року банківська система України налічувала 2 державні банки (ПАТ “Державний ощадний банк України”, ПАТ “Державний експортно-імпорتنний банк України”). На тлі кризових явищ наприкінці 2008 року НБУ ухвалив спеціальні процедури для фінансового оздоровлення банків, у тому числі шляхом їх рекапіталізації за участю Уряду. У період 2009-2011 років Уряд здійснив внески у вигляді облігацій внутрішньої державної позики в ПАТ АБ “Укргазбанк”, в ПАТ “Акціонерний банк “Київ” та в АТ “РОДОВІД БАНК” (загалом 12,35 млрд. грн.) та став бенефіціаром цих банків. У 2013 році перелік банків, контрольованих Урядом поповнився ще двома банками ПАТ “Державний земельний банк”, ПАТ “Український банк реконструкції та розвитку”.

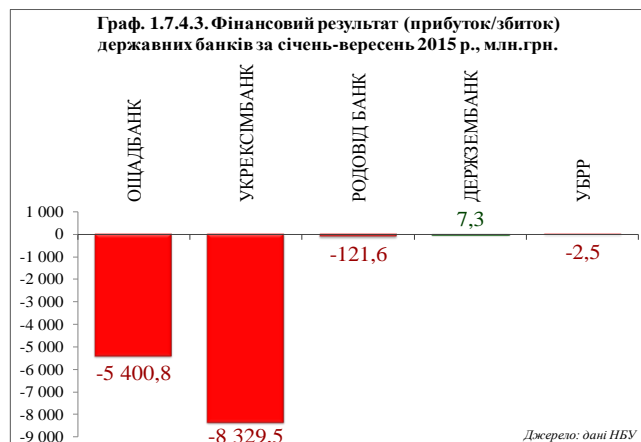

З 2009 року спостерігалось поступове збільшення сукупних активів державних банків України і на кінець 2015 року вони склали близько 352 млрд. грн. Частка активів державних банків у структурі сукупних активів банківської системи також зростала і на кінець 2015 року досягла 28% (граф. 1.7.4.1).

Питома вага статутного капіталу державних банків станом на 01.10.2015 року сягнула 40% сукупного статутного капіталу банківської системи (граф. 1.7.4.2).

Таким чином, протягом двох криз (2008-2009 рр. і 2014-2015 рр.) відбувся процес експансії держави у статутному капіталі банківської системи з 6 до 40%.

Обсяги збитків провідних

державних банків вказують на цілу низку проблем їх функціонування та незадовільну якість корпоративного управління. Це обумовлює необхідність розробки Стратегії управління державними банками.

Найбільший за активами серед державних і другий у системі є ПАТ “Державний ощадний банк України” (Ощадбанк України). До 2016 року цей банк розвивався як універсальна банківська установа, яка займалася наданням послуг фізичним особам, великим корпоративним клієнтам, малому і середньому бізнесу та мала найбільш розгалужену систему відділень (більше ніж 4,5 тис.). Банк має другий за обсягом (13,5%) портфель депозитів фізичних осіб (53,3 млрд. грн.) та другий за обсягом (11,2%) портфель депозитів юридичних осіб (39,1 млрд. грн.). За активними операціями банк має другий за обсягом (12,4%) портфель у банківській системі (164,3 млрд. грн.), у тому числі другий за розміром (11,7%) кредитний портфель юридичним особам (95,0 млрд. грн.), і восьмий за розміром (3,4%) кредитний портфель фізичних осіб (5,2 млрд. грн.). Портфель цінних паперів уряду є другим за розміром і складає 47,2 млрд. грн. У 2015 році банк реструктуризував свій зовнішній борг, який складав 34,5% від всіх зобов’язань.

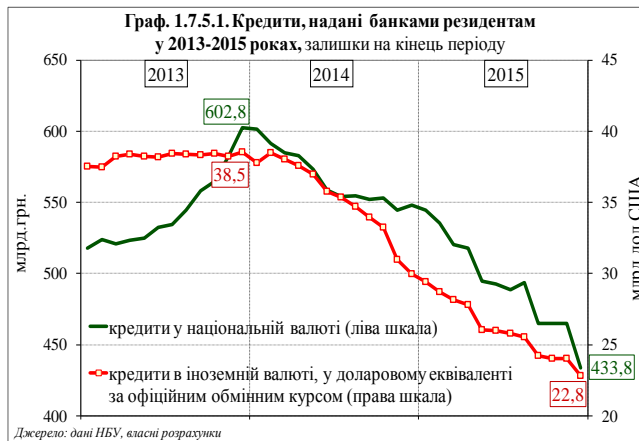
Спред (різниця між ціною розміщених ресурсів, що приносять процентний дохід та вартістю залучених ресурсів) складає **1,1%** при загальному по системі 1,7% за результатами діяльності за 2015 рік; приріст резервів під активні операції за цей період склав 71%. Саме тому банк у **2014 році зафіксував 8,5 млрд. збитків, а у 2015 – 7,8 млрд. грн.** За 2015 рік обсяг чистих активів у розрахунку на долари США за офіційним курсом зменшився з 8,0 до 6,8 млрд. дол. США, тобто на 1,2 млрд. дол. США, або на 15,8%. За всі роки держава вклала у статутний капітал Ощадбанку 29,9 млрд. грн., але незважаючи на ці зусилля капіталізація банку відповідає рівню на початок 2007 року.

У 2015 році Укрексімбанк поступився другою позицією у системі Ощадному банку за обсягами чистих активів. До 2016 року цей банк розвивався як універсальна банківська установа, яка займалася не тільки торговим фінансуванням міжнародних контрактів, але й обслуговувала великий корпоративний, а також малий і середній бізнес. Система відділень складає 103 відділення. Банк має третій за обсягом (6,1%) портфель депозитів фізичних осіб (24,2 млрд. грн.) та перший за обсягом (13,9%) портфель депозитів юридичних осіб (48,5 млрд. грн.). Щодо активних операцій, то банк має третій за обсягом портфель (11,9%) у системі (157,9 млрд. грн.), у тому числі третій за розміром (11,2%) кредитний портфель юридичним особам (90,7 млрд. грн.), і двадцять третій за розміром (0,8%) кредитний портфель фізичних осіб (1,2 млрд. грн.). Портфель цінних паперів уряду є найбільший за розміром і складає 53,0 млрд. грн. У 2015 році банк реструктуризував свій зовнішній борг, який складав 42,8% від всіх зобов’язань.

Спред складає 0,5% при загальному по системі 1,7% за результатами діяльності за 2015 рік; за цей період приріст резервів під активні операції склав 53,4%. Банк у 2014 році зафіксував 9,8 млрд. збитків, а у 2015 – 9,0 млрд. грн. За 2015 рік обсяг чистих активів у розрахунку на долари США за офіційним курсом зменшився з 7,0 до 6,6 млрд. дол. США. За всі роки держава вклала у статутний капітал Укрексімбанку 21,7 млрд. грн.

1.7.5. Колапс кредитування у банківській системі

Внаслідок цілої системи причин, що проаналізовані вище, з початку 2014 року відбувся злам позитивного тренду зростання обсягів кредитування економіки на негативний. З жовтня 2014 року падіння рівня кредитування набуло прискорення. В цілому за два останніх роки обсяги кредитів, наданих у гривні, впали на 169 млрд. грн. (до 433,8 млрд. грн. на 01.01.2016 р.). Обсяг кредитів в іноземній валюті за два роки знизився на 15,7 млрд. дол.

Тобто відбувся колапс кредитування, що має такі негативні наслідки:

1. гальмування відновлення економіки внаслідок дефіциту позикових коштів для фінансування бізнесу;

2. перешкоджання отриманню позитивних ефектів від девальвації для економічного зростання, які могли б відбуватися через

- імпортозаміщення внаслідок звільнення частки ринку від імпортних товарів;
- зростання гривневого еквіваленту експортної виручки та більш інтенсивний розвиток експортоорієнтованих підприємств;

3. перешкоджання стабілізації валютного курсу і зниженню інфляції, які можна було б забезпечити через стимулювання вітчизняного виробництва та імпортозаміщення на внутрішньому ринку, а також через стимулювання збільшення надходжень до країни валютної виручки експортерів.

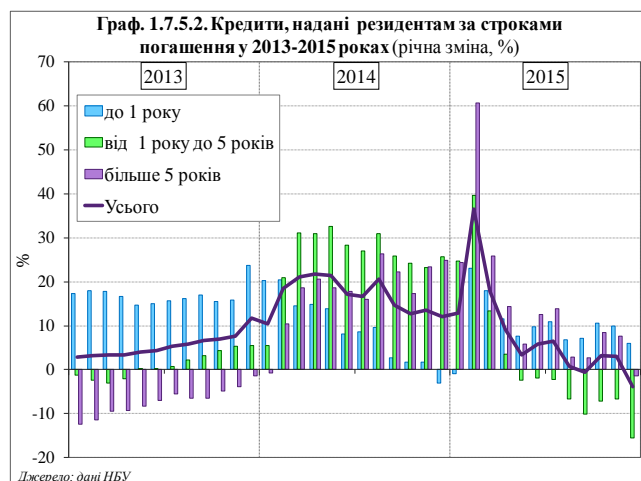
На кінець 2015 року співвідношення обсягу кредитів до ВВП, тобто фінансова глибина економіки (financial deepening), становить менше 50%, що значно нижче цього показника для інших країн, зокрема, у Данії 180%, у Японії 187%, у країн Єврозони у середньому вище 100%, у країн з найбільшими доходами вище 150%.

Частка кредитів в іноземній валюті в кредитному портфелі залишається високою (55,8% на 01.01.2016), що свідчить про високий рівень доларизації

економіки. Близько 20% кредитів в іноземній валюті були надані населенню (у т.ч. значна частка кредитів в іноземній валюті була надана ще в 2008-2009 рр. на придбання і будівництво нерухомості).

Невеликий обсяг довгострокових кредитів продовжує скорочуватися, що головним чином зумовлено

- системною проблемою нестачі довгих ресурсів у банківської системи;
- зниженням мотивації банків до кредитування внаслідок існування безризикових високоприбуткових інструментів – депозитних сертифікатів НБУ;
- обмеженим доступом до запозичень на міжнародних ринках;
- збільшенням обсягів проблемних кредитів та, як наслідок, збільшенням резервів для покриття ризиків за такими кредитами;
- погіршенням фінансового стану позичальників внаслідок рецесії в економіці та низького внутрішнього попиту.

Структура кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, свідчить про спрямування коштів банків **головним чином на оптову та роздрібну торгівлю (майже 34 %)**, тобто на види діяльності з коротким операційним циклом.

На 01.01.2016 структура кредитів за видами економічної діяльності, наданих нефінансовим корпораціям, виглядає наступним чином за частками у загальному обсязі:

- переробна промисловість – 24,66%;
- сільське, лісове та рибне господарство – 6,15%;
- добувна промисловість – 2,29%;
- оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 33,73%;
- інформації та телекомунікації – 1,15%;
- операції з нерухомим майном – 9,56%;
- професійна, наукова та технічна діяльність – 5,70%;
- будівництво – 5,75%;
- транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 4,61%;
- постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 3,99%.

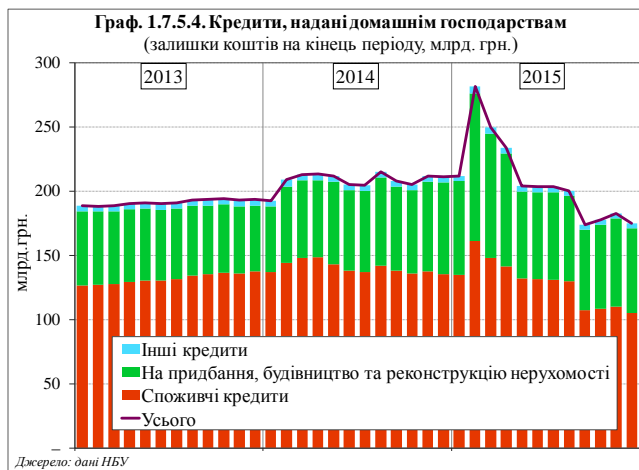

Питома вага кредитів на решту видів економічної діяльності, у тому числі освіту, охорону здоров'я та надання соціальної допомоги, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок становить менш ніж 3%.

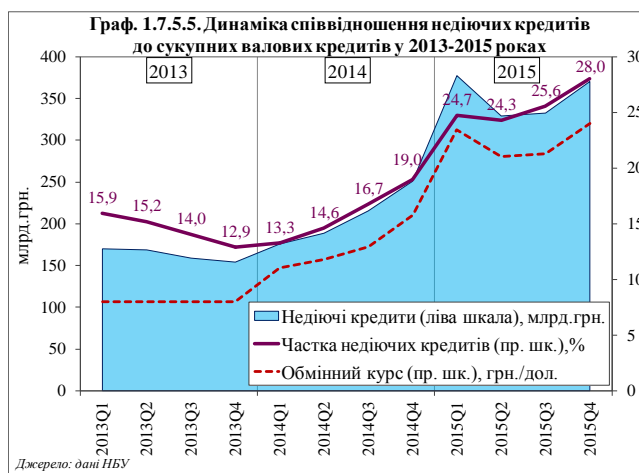
Низхідний тренд щодо кредитування населення пов'язаний зі

- 1) зниженням доходів і кредитоспроможності населення,
 - 2) зниженням кредитного потенціалу частини банківської системи,
 - 3) зниженням мотивації певної частини банків (майже 50 банків) до кредитування
- внаслідок розміщення ними профіциту ліквідності на депозитних сертифікатах НБУ.

У 2015 році кредити, надані домашнім господарствам, у порівнянні з 2014 роком скоротилися на 17% та станом на 01.01.2016 р. становили 174,87 млрд. грн., у тому числі споживчі кредити – 104,88 млрд. грн. (59,98%), на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості – 66,17 млрд. грн. (37,8%), інші кредити – 3,82 млрд. грн. Роздрібний клієнтський кредитний портфель протягом 2015 року скоротився на 27%. Низькі темпи розвитку іпотечного кредитування обумовлені доволі низькими темпами відновлення будівельної галузі, обмеженістю довгострокового ресурсу, а також достатньо низьким платоспроможним попитом населення на довгострокове кредитування.

Зростання частки недіючих кредитів до 28% на 01.01.2016 р. в сукупних валових кредитах зумовлено відтермінуванням вирішення проблем «минулого», пов'язаних із кредитуванням в іноземній валюті в 2008-2009 рр. та стрімкою девальвацією національної валюти.

За 2015 рік обсяг недіючих кредитів збільшився на 119,4 млрд. грн., або на 47,62% та станом на 01.01.2016 р. становив 370 млрд. грн.

Частка недіючих кредитів в сукупних валових кредитах збільшилась з 18,98% станом на 01.01.2015 р. до 28,03% за станом на 01.01.2016 р.

Через девальвацію гривні відбулося зростання залишків за кредитами, наданими юридичним та фізичним особам в іноземній валюті, виражених у гривневому еквіваленті, що негативно вплинуло на погіршення якості

кредитних портфелів банків і необхідність відповідних відрахувань до резервів, призвело до зростання збитків банківської системи.

Прострочені кредити, надані юридичним особам, становили 165,5 млрд. грн. або 44,69% від обсягу недіючих кредитів, з них: 33 млрд. грн. – у національній валюті та 132,5 млрд. грн. – в іноземні валюти.

1.7.6. Проблеми докапіталізації банківської системи. 11.07.2014 набули чинності зміни до статті 31 Закону України “Про банки і банківську діяльність” в частині підвищення вимог до мінімального розміру статутного капіталу на момент реєстрації, який не може бути меншим 500 млн. грн. Постановою Правління НБУ від 06.08.2014 "Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру" затверджено поетапний план поступового приведення до 2024 року статутного капіталу усіх діючих банків до цього рівня. Виходячи з цих вимог у 2015 році банками були складені та погоджені з акціонерами та регулятором графіки докапіталізації, виконання яких контролюється кураторами НБУ.

Проте, вже у лютому 2016 року НБУ вирішив прискорити процес докапіталізації банків. Для цього Правлінням НБУ було прийнято постанову “Про збільшення капіталу банків України” від 04.02.2016 р. № 58, відповідно до якої встановлено прискорений графік докапіталізації:

120 млн. грн. – до 17.06.2016 р.
300 млн. грн. – до 11.01.2017 р.
400 млн. грн. – до 11.01.2018 р.
450 млн. грн. – до 11.01.2019 р.
500 млн. грн. – до 11.07.2024 р.

Від банків вимагалось до 01.07.2016 року подати до НБУ нову програму капіталізації (разом з гарантійними листами від акціонерів та іншими документами, що підтверджують можливість реалізації запланованих заходів щодо збільшення статутного капіталу).

Так, згідно з інформацією на 01.10.2015 року про кількість діючих банків (123) та статутні капітали цих банків на зазначену дату, для виконання прискореного графіку при умові його послідовного дотримання, вимагали докапіталізації до рівня:

120 млн. грн. – 22 банки (необхідний капітал сукупно – 691 млн. грн.);
300 млн. грн. – 77 банків (необхідний капітал – 10,815 млрд. грн.);
400 млн. грн. – 82 банки (необхідний капітал – 8,052 млрд. грн.);
450 млн. грн. – 85 банків (необхідний капітал – 4,155 млрд. грн.);
500 млн. грн. – 87 банків (необхідний капітал – 4,155 млрд. грн.).

Таким чином, докапіталізації до 300 млн. грн. потребували більш ніж 60% банків, зокрема, банки зі 100% іноземним капіталом: ПАТ “ПРОКРЕДИТ

БАНК”, ПАТ “КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК”, ПАТ “СЕБ КОРПОРАТИВНИЙ БАНК”, ПАТ “Дойче Банк ДБУ”.

Під тиском громадськості та банківської спільноти, вже 07.04.2016 постановою Правління НБУ № 242 було внесено такі зміни до графіку капіталізації:

120 млн. грн. – до 17.06.2016 р.

200 млн. грн. – до 11.07.2017 р.

300 млн. грн. – до 11.07.2018 р.

400 млн. грн. – до 11.07.2019 р.

450 млн. грн. – до 11.07.2020 р.,

а терміни подання до НБУ нової програми капіталізації із підтверджуючими документами продовжено до 11.01.2017.

Проте, навіть із врахуванням внесених змін, адміністративний вплив щодо прискорення докапіталізації може призвести до усунення з ринку невеликих за розміром капіталу банків, які є платоспроможними, виконують всі нормативи щодо ліквідності і достатності капіталу та надають конкурентоспроможні фінансові послуги.

За оцінками експертів банківської спільноти **нові вимоги є невваженими та недоцільними з огляду на наступне.**

1. Такі вимоги не відповідають вимогам Директив ЄС та Ради Європи і є набагато жорсткішими за них. Це може призвести до регуляторного арбітражу і відтоку капіталу з України.

Регуляторні вимоги НБУ щодо підвищення мінімального розміру статутного капіталу до рівня 300 млн. грн. (близько 10 млн. євро.) вдвічі перевищують рівень цієї норми, що вимагається Директивою 2013/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 26.06.2013 р. Відповідно до ст.12 зазначеної Директиви мінімальний початковий капітал будь-якої кредитної установи на території ЄС має бути не менш 5 млн. євро.

Законодавством окремих країн передбачено диференційовані вимоги до капіталу спеціалізованих банків залежно від специфіки та ризиків їх діяльності. Так, у Німеччині найвищий рівень мінімального капіталу встановлено для іпотечних банківських установ (25 млн. євро), а для банків, що займаються торгівлею цінними паперами достатнім є капітал 730 тис. євро. Якщо банк займається кредитуванням малого і середнього бізнесу, то вимоги до капіталу пом'якшуються на коефіцієнт підтримки (*supporting factor*) 0,76. Встановлення таких вимог у країнах Європи створило умови для стабільного розвитку невеликих банків, які успішно працюють в певних сегментах бізнесу, особливо у роздрібному. В Німеччині налічується більше 1700 банківських установ, серед яких значна частка – це малі та середні банки за розміром капіталу.

2. Такі жорсткі вимоги суперечать сучасним світовим підходам, що домінують в практиці центральних банків і спрямовані на підтримку і стимулювання процесів кредитування виробництва у реальному секторі, малого і середнього бізнесу, зокрема у країнах ЄС, США, Великобританії, Канаді, Кореї, Китаю, Індії та ін. після глобальної фінансової кризи (див. р. 1.3). Це справить негативний вплив на процеси відновлення економіки в Україні, створить додаткові перешкоди для розвитку внутрішнього ринку, малих і середніх підприємств, що кредитуються невеликими банками, та зростання зайнятості і доходів населення.

3. При формуванні цих вимог не враховані міжнародні дослідження і допущена суттєва методологічна помилка, яка полягає у зміщенні уваги зі структурних показників (нормативів достатності капіталу, ліквідності та ін.) на абсолютні. Практика поточної банківської кризи в Україні показала, що група невеликих банків (IV групи) має найкращі структурні показники (значення нормативів достатності капіталу перевищують необхідний рівень 10% у півтора-два рази), в той час як великі банки (I групи) мають суттєві проблеми з їх виконанням (див. рр. 1.7.1 – 1.7.4).

Щодо фінансових результатів, то на 01.10.2015 р. тільки IV група (малі банки) показала позитивний фінансовий результат – прибуток 813 млн. грн.; перша група (найбільші банки) отримала найбільші збитки 51,5 млрд. грн., друга – збитки 782 млн. грн., третя – збитки 957 млн. грн.

Світовий досвід та міжнародні наукові дослідження заперечують залежність стабільності банку від його розміру, основними факторами є структурні, а не абсолютні. Головні системні ризики, що спричинили глобальну кризу, прийшли від великих банків, а саме невеликі банки виявилися більш надійними в умовах кризи, не створюючи значних ризиків для ринку.

4. Систематичні непередбачувані зміни до основних засад банківської діяльності (до яких належать і строки та розміри докапіталізації банків), що ініціюються регулятором в односторонньому порядку, без погодження та попереднього обговорення із гравцями ринку, поглиблюють недовіру до дій регулятора з боку банківської спільноти.

Необґрунтоване підвищення регуляторних вимог загрожує руйнуванням бізнесу акціонерів банків, самих банків та підприємств, які вони обслуговують. Для формування сприятливого інвестиційного клімату в країні докапіталізація банків повинна здійснюватись поступово, разом з оздоровленням економіки держави, зростанням купівельної спроможності населення і відповідати стратегічним планам розвитку самого банку.

Рішення Національного банку України по врегулюванню основних "правил гри" на ринку банківських послуг та питань, що матимуть вирішальний вплив на діяльність банків та їх клієнтів, мають прийматися прозоро,

виважено та прогнозовано, із попереднім обговоренням, врахуванням всіх можливих наслідків та розумних строків на їх виконання.

Невмотивовані вимоги щодо термінів докапіталізації банків, встановлені Національним банком України, не враховують законодавчі обмеження щодо технічних процедур докапіталізації і поглиблюють недовіру до дій регулятора з боку банківської спільноти.

5. Подальше підвищення концентрації та зниження конкуренції на банківському ринку, які вже різко погіршились за останні два роки, **можуть стати системною загрозою не тільки для банківського ринку і економіки, а й для національної безпеки** внаслідок підвищення концентрації банківського капіталу, зокрема банків з іноземним капіталом, включаючи банки з російським капіталом.

Розділ 2. Цілі розвитку банківського сектору як системи інститутів для досягнення макроекономічних пріоритетів розвитку української економіки

2.1. Макроекономічні пріоритети

Стратегічною метою економічної політики повинно стати виведення України у високотехнологічні промислові лідери Європи і суттєве зростання рівня життя всього суспільства на стабільній якісній основі. Тобто необхідна концентрація і консолідація зусиль на інтеграції України у четверту промислову революцію, що відбувається в світі, забезпечення стійкого прискореного зростання економіки і добробуту всього суспільства в цілому.

Україна має для цього ключовий ресурс – потужний інтелектуальний капітал, освічене і працьовите населення, традиції досліджень у точних і технічних науках, високий потенціал розвитку інформаційних технологій, що на сучасному етапі становлення світової економіки знань і технологій є визначальним фактором глобальної конкурентоспроможності.

Україна має демографічні, природні і кліматичні умови, порівнянні з багатьма розвиненими країнами, наприклад з Канадою та Польщею, проте Канада (з населенням 35,5 млн. чол.) виробляє ВВП обсягом майже 1,8 трлн. дол., Польща (38 млн. чол.) – 550 млрд. дол., а Україна (43 млн. чол.) тільки 133,5 млрд. дол. **Головною причиною такого кардинального відставання України є низька якість і корумпованість державного управління, кланово-олігархічний інституційний уклад, що консервує відсталий тип розвитку за моделлю сировинного придатку глобальної економіки і заглиблення країни у «пастку бідності».**

Тому для досягнення стратегічної мети економічної політики необхідно виконання наступних ключових завдань:

1. Кардинальне підвищення якості державного управління на рівні найвищих посад в Уряді, Національному банку та в інших інститутах влади. Для цього необхідно принципово змінити підхід до кадрових призначень і запровадити механізми відбору на найвищі посади за відкритим для суспільства конкурсом з чітко визначеними критеріями професійності та відповідальності.

2. Визначення в якості державного макроекономічного пріоритету інтенсивного розвитку високотехнологічної промисловості, науки, технічних і технологічних розробок, їх впровадження у виробництво і виводу на внутрішні і зовнішні ринки. Це зокрема передбачає захист від знищення перспективних наукових і технічних організацій і колективів, що зараз відбувається; запрошення українських вчених і розробників, які успішно працюють за кордоном, повернутися до України та забезпечити їм фінансову й організаційну підтримку щодо створення лабораторій і колективів для реалізації перспективних розробок та їх комерціалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках.

3. Урядом має бути розроблений пакет стратегій і програм, які сформулюють ефективну промислову політику України, яка включатиме:

➤ **«Стратегію високотехнологічної індустріалізації України і розвитку експортоорієнтованих виробництв товарів з високої доданою вартістю»,** в якій будуть визначені принципи **кластерної політики** (тобто політики стимулювання розвитку кластерів високотехнологічних галузей), принципи стимулювання наукових і технологічних розробок та їх комерціалізації, система заходів щодо створення науково-технологічних парків, наприклад «Української аерокосмічної кремнієвої долини» та ін. Кластери – це високотехнологічні територіальні утворення, які об'єднують взаємодоповнюючі підприємства різних галузей які є точками зростання всієї економіки. Бізнес-кластери – стали основою розвитку понад 100 країн світу, при цьому, рівень конкурентоспроможності цих країн визначається її кластерами (наприклад: Кремнієва долина, Кластер у Каліфорнії Голівуд, і т. ін.) **Кластеризація (формування бізнес-кластерів) є основою розвитку економіки із високою доданою вартістю.** Кластерний підхід дозволяє підвищити ефективність взаємодії приватного сектору, держави, підприємництва, фінансово-банківських установ, професійних асоціацій, науково-дослідних та освітніх закладів в інноваційному процесі.

➤ **«Стратегію стимулювання імпортозаміщення»** для розвитку внутрішнього ринку, зниження частки імпорту у споживчому кошику і стабілізації цін.

➤ **«Стратегію розвитку малого і середнього бізнесу»**, що сприяє підвищенню зайнятості, доходів населення і розвитку внутрішнього ринку.

➤ **«Стратегію розвитку агро-промислового виробництва товарів з підвищеною додатковою вартістю»**, яка покаже шляхи перебудови сировинної моделі АПК на більш розвинену модель.

Ці стратегії сформулюють пріоритетні напрямки для кредитування, які дадуть мультиплікативний ефект розвитку і для банківської системи, і для економіки в цілому.

4. Продовження мораторію на приватизацію земель сільськогосподарського призначення до виходу із кризи і зростання добробуту населення для забезпечення можливості повноцінної участі українського суспільства у майбутній приватизації. Сьогодні, в умовах війни, кризи, ринкового знецінення активів, зубожіння населення і корупції у державній владі така приватизація може призвести до втрати Україною свого стратегічного ресурсу – землі, що є ризиком для національної безпеки.

Основні складові економічної політики:

А) Антикорупційна та правова політика мають бути спрямовані на захист прав власності, недопущення переділів власності після кожної чергової зміни влади, викорінення рейдерства, утвердження верховенства закону, захист прав та інтересів громадян і підприємств.

Б) Підвищення якості державного управління та ключових рішень, що ухвалюються. Розроблення і запровадження юридичних механізмів здійснення відкритих конкурсів на ключові державні посади. **Розроблення законопроекту «Про відкриті конкурси на ключові державні посади».**

В) **Активна промислова політика**, спрямована на стимулювання розвитку кластерів галузей з конкурентоздатними технологіями виробництва товарів з високою доданою вартістю та розвиток високих технологій.

Г) **Торгова політика**, спрямована на стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю та імпорту технологій (ліцензій).

Д) Фінансово-бюджетна політика має бути спрямована на **підтримку інвестиційної активності та прискореного розвитку пріоритетних галузей економіки для виробництва товарів та послуг з високою доданою вартістю.**

Є) Деретуляція повинна бути спрямована на максимальне спрощення умов ведення бізнесу, проте має базуватися на національній економічній політиці, належному захисті національних інтересів України, а також враховувати

стандарти економічної, продовольчої, енергетичної, екологічної, техногенної, інформаційної та військової безпеки.

З) Розробка і запровадження ефективної **Національної інфраструктурної стратегії**, яка включатиме стратегії модернізації та розвитку:

- транспортної інфраструктури;
- енергетичного сектору;
- науково-технологічної сфери (інфраструктури інноваційної і науково-дослідницької діяльності, запровадження розробок у виробництво, їх комерціалізації).

І) **Розвиток наукового та освітнього потенціалу** для забезпечення прискореного високотехнологічного економічного розвитку.

К) **Програма розвитку малого і середнього бізнесу** як основи соціальної стабільності через підвищення зайнятості і доходів, стійкості економіки, розвитку ринкової конкуренції, насичення внутрішнього ринку споживчими товарами, а також створення сприятливого середовища для виникнення і розвитку інноваційних стартапів.

Л) **Запровадження принципів стратегічного планування та прогнозування** на всіх рівнях державного управління та місцевого самоврядування.

М) Стратегія регіонального розвитку з урахуванням помірної поступової економічної децентралізації має слугувати вирівнюванню розвитку різних регіонів, створенню стимулів для прискорення економічного розвитку на усіх рівнях.

Макроекономічні пріоритети Уряду у координації з політикою Національного банку України:

1. Сприяння стабілізації валютного курсу як якоря для зниження інфляції. Для цього необхідним є:

А. Створення Координаційної Ради між Урядом і НБУ для вирішення ключових питань щодо стабілізації валютного курсу і зниження інфляції.

Б. Підтримка і стимулювання виробництв, спрямованих на імпортозаміщення і насичення внутрішнього ринку конкурентоздатними товарами вітчизняного виробництва. Це сприятиме заміщенню імпортних товарів у споживчому кошику, вирівнюванню платіжного балансу, стабілізації валютного курсу і зниженню інфляції.

В. Запровадження системи стимулів для розвитку високотехнологічного експорту та підвищення мотивації експортерів для заведення в країну валютної виручки і стабілізації валютного ринку.

Г. Обмеження обсягу викупу Національним банком ОВДП, зниження їх частки у портфелі НБУ.

2. Введення мораторію на адміністративне підвищення цін і тарифів, яке є потужним інфляційним фактором.

3. Підвищення якості управління державними банками, зокрема через підвищення якості кадрових призначень на основі механізмів відкритих конкурсів та розробки їх стратегії, спрямованої на прискорений високотехнологічний розвиток економіки.

4. Залучення іноземного капіталу лише в рамках національної економічної політики із побудовою чіткої системи захисту національних інтересів України.

5. Підвищення ефективності використання міжнародної допомоги та кредитування, публічне оприлюднення звітів про використання міжнародної допомоги.

Світовий економічний історичний досвід чітко доводить – **саме держави є ключовими рушіями фінансування інноваційних циклів** які тривають 15-20 років. У свою чергу приватний капітал більше орієнтується на короткострокові прибутки. Тому держави мають створювати додаткові інструменти спрямування інвестиційних потоків до пріоритетних галузей, секторів чи кластерів та на розвиток інфраструктури.

Система стратегічного планування прискорення економічного розвитку, що базується на стимулюванні розвитку кластерів високотехнологічних галузей, інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях чи секторах повинна містити чіткі пріоритети, закріплені на законодавчому рівні, а також прозорі правила та процедури використання цих стимулів. Будь-який інвестор повинен бути впевнений, що державна політика не зміниться після чергового переділу влади. Це сприятиме прогнозованості та можливості стратегічного бізнес-планування.

Усі процедури надання державної підтримки інвестиційним проектам мають бути чіткими, прозорими та мінімізувати корупційні впливи – будь-який проект за умови надання якісного бізнес-плану та виконання усіх інших критеріїв ефективності повинен мати право на отримання фінансування.

Законодавство щодо державного **стимулювання прискореного розвитку економіки** має бути кардинально та системно оновлено, розроблені механізми прозорого та ефективного ухвалення рішень в цій сфері.

Ключовим у розробці економічної політики є Міністерство економічного розвитку і торгівлі. При МЕРТ необхідно **створити Громадську Експертну раду високотехнологічного розвитку економіки**, яка повинна формуватися з професійних експертів за відкритою конкурсною процедурою із досвідчених промисловців сфери високих технологій, представників експертного середовища, бізнес-асоціацій, провідних державних та недержавних наукових установ. Саме Громадська рада високотехнологічного розвитку економіки із дотриманням максимальної прозорості та публічності повинна розробляти та після публічного обговорення подавати на затвердження Кабінету Міністрів України перелік пріоритетних галузей або секторів, які потребуватимуть державної підтримки у середньостроковій перспективі. Сьогодні це можуть бути: основні галузі машинобудування (літакобудування та аерокосмічна галузь, енергетичне машинобудування, верстатобудування, виробництво пасажирського та вантажного транспорту), фармацевтика та медичне обладнання, ВПК, ІТ-галузь, сектор енергоефективних технологій.

2.2. Стратегічна мета, тактичні цілі та завдання розвитку банківської системи

Викладені вище макроекономічні пріоритети є орієнтирами, які визначають головну мету і завдання Стратегії розвитку банківської системи:

Головною метою реалізації Стратегії розвитку банківської системи України є розбудова фінансово потужної, прибуткової і стабільної банківської системи, яка ефективно виконує свою основну функцію – оптимальний перерозподіл капіталу в економіці для фінансування інтенсивного стійкого економічного зростання на основі високотехнологічної індустріалізації, розвитку інфраструктури, науки, освіти і добробуту населення в цілому.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **стратегічних цілей**:

1. Підвищення якості політики Національного банку України, зокрема:

- 1.1. Реалізація реформи монетарної політики через розвиток її операційної системи для вирівнювання накопичених монетарних дисбалансів, оптимального управління ліквідністю, оптимізації процентної політики.
- 1.2. Оптимізація валютного регулювання і валютно-курсової політики для забезпечення валютної стабільності.
- 1.3. Вдосконалення банківського регулювання і банківського нагляду.

- 1.4. Створення ефективної та дієвої Ради НБУ і розвиток при Раді НБУ потужного науково-дослідницького і експертно-аналітичного центру для розробки і моніторингу реалізації Стратегії монетарної політики, спрямованої на забезпечення валютної стабільності і помірних темпів інфляції, та створення монетарних передумов переходу від моделі сировинного приросту до високотехнологічної промислової економіки.
2. **Підвищення довіри суспільства** до Національного банку України, банківської системи і національної валюти.
3. **Розбудова банківської системи як комплексу рівноправних, різних за розмірами, спеціалізацією і бізнес-моделями банків**, які є фінансово здоровими, конкурентоздатними, стабільними, спрямованими на довгострокову перспективу розвитку в Україні, кредитування реального сектору економіки, інноваційний та інвестиційний розвиток.
4. Розвиток **цивілізованого конкурентного ринку банківських послуг** на базі сучасної ринкової інфраструктури, нових технологій, дотримання антимонопольного законодавства, недопущення рейдерства.
5. **Розвиток процесів банківського кредитування реального сектору**, зокрема високотехнологічного виробництва, малого та середнього бізнесу, мікрофінансування для сприяння зростанню економіки і підвищенню зайнятості.
6. **Розвиток державних банків як банків розвитку і структурної перебудови економіки.**

Для реалізації стратегічних цілей необхідне **виконання тактичних завдань**:

1. Привернення уваги суспільства і стимулювання негайного призначення Президентом та Верховною Радою членів Ради НБУ для розробки і затвердження ними середньострокової Стратегії монетарної політики, Основних засад грошово-кредитної політики на 2016 рік, затвердження кошторису НБУ на 2016 рік, стимулювання Правління до проведення ефективної реформи монетарної політики згідно Стратегії монетарної політики.
2. Підготовка змін до Закону «Про Національний банк України».
3. Розробка Програми стимулювання банківського кредитування реального сектору економіки, зокрема високотехнологічних підприємств, експортоорієнтованих виробництв з високою доданою вартістю, малого і середнього бізнесу. Розробка проекту закону «Про банківське кредитування економіки».

4. Розробка Стратегії розвитку малих і середніх банків як фінансових драйверів інтенсивного розвитку малого і середнього бізнесу.
5. Розробка проекту закону «Про валютне регулювання» замість Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю".
6. Ефективне вирішення питань реструктуризації проблемної заборгованості за кредитами, наданими в іноземній валюті.

СИСТЕМА СТРАТЕГІЧНИХ І ТАКТИЧНИХ ДІЙ ЩОДО ВИХОДУ ІЗ КРИЗИ ТА РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Розділ 3. Необхідні напрямки реформування монетарної і валютної політики НБУ для забезпечення валютної стабільності, зниження інфляції і створення монетарних передумов економічного зростання

➤ **На першому етапі** для оптимізації управління ліквідністю банківської системи, валютної стабілізації і зниження інфляції має бути здійснений перехід від домінування операцій постійного доступу до дискреційної монетарної політики.

Сутність зазначеного переходу полягає в наступному:

- а) при тимчасовому збереженні валютних обмежень досить швидко змінити операційну систему монетарної політики. А саме: **перейти від домінування операцій постійного доступу** (які при існуючих процентних ставках за депозитними сертифікатами НБУ призводять до розвитку фінансової бульбашки – спіралі структурного профіциту ліквідності, непродуктивної емісії та блокують вирішення проблеми грошового голоду у реальному секторі) **до дискреційної політики, спрямованої на досягнення оптимального рівня банківської ліквідності і стимулювання кредитування реального сектору.** Це дозволить створити альтернативний фіксованому курсу якір для валютної і цінової стабільності;
- б) після цього поступово послабити валютні обмеження з одночасним **стимулюванням припливу валютних коштів експортерів в країну** (зокрема через автоматичне відшкодування ПДВ) для стійкої стабілізації валютного ринку.

Для переходу до дискреційної монетарної політики, спрямованої на оптимальний рівень банківської ліквідності і стимулювання кредитування реального сектору, необхідними є дії у такій послідовності (правильна та чітка послідовність є дуже важливою).

1) У якості основних операцій управління ліквідністю банківської системи розвинути використання операцій РЕПО та інших операцій на відкритому ринку щодо надання і мобілізації ліквідності. Зараз функцію абсорбції ліквідності в основному виконують операції постійного доступу за депозитними сертифікатами овернайт, що проводяться за ініціативою банків і не дозволяють Національному банку ефективно мобілізувати структурний профіцит ліквідності та відновити нормальне функціонування міжбанківського ринку. Тобто, необхідно кардинально змістити активність з монетарних операцій постійного доступу до монетарних операцій на відкритому ринку. Згідно з успішним досвідом багатьох країн базовими інструментами для операцій на відкритому ринку можуть бути як державні облігації, так і короткострокові та середньострокові (від 6 місяців) депозитні сертифікати центрального банку. Застосування цих інструментів та виправлення помилок процентної політики сприятиме розвитку дискреційної політики і оптимізації регулювання ліквідності банківської системи.

2) Оптимізувати інструментальну структуру, процентні ставки та обсяги операцій монетарної політики для валютної стабілізації і одночасного поступового розвитку механізмів ринкового курсоутворення. Для цього слід чітко структурувати операції монетарної політики за якісно різними групами наступним чином.

Перша група – основні операції з надання і мобілізації ліквідності – операції на відкритому ринку (Open market operations), які проводяться за ініціативою НБУ. Їх обсяг повинен складати домінуючу частину обсягу всіх операцій Національного банку з управління ліквідністю банківської системи.

Основні операції повинні включати у себе:

- базові операції на відкритому ринку (операції РЕПО та інші), що проводитимуться на регулярній основі (*Basic open market operations*, зокрема *MRO – Main refinancing operations*);
- операції тонкого налаштування (*Fine-tuning operations*), тобто операції додаткового регулювання ліквідності у разі необхідності;
- структурні операції регулювання ліквідності, спрямовані на стимулювання банківського кредитування реального сектору (*Structural operations*).

Друга група – операції постійного доступу (Standing facilities), які проводяться за ініціативою банків. Вони повинні мати невеликий обсяг і використовуватись переважно для технічних функцій виконання банками щоденних нормативів, а також для визначення коридору процентних ставок міжбанківського ринку. До цієї групи операцій належать операції рефінансування овернайт і операції залучення на депозити овернайт. Для уникнення плутанини та унеможливлення маніпуляцій у назві операцій постійного доступу щодо залучення Національним банком коштів на депозити овернайт доцільно прибрати термін «депозитні сертифікати», який повинен використовуватись згідно світовим стандартам для операцій відкритого ринку, а не для операцій постійного доступу. Оптимальним варіантом назви для мобілізаційних операцій постійного доступу є термін «депозити овернайт».

*Критеріями ефективності операцій першої групи повинні бути їх конкурентна привабливість для банків і формування **оптимального обсягу ліквідності у банківській системі**, що сприятиме валютній стабілізації і зниженню інфляції без порушення мотивації до кредитування реального сектору.*

*Ефективність операцій другої групи визначається **оптимальністю меж створюваного ними коридору процентних ставок** і мінімізацією їх обсягів.* Ставки за операціями постійного доступу повинні мати характер штрафів за помилки банківського менеджменту і не повинні заважати активності на міжбанківському ринку та проведенню операцій першої групи на відкритому ринку.

У Національному банку необхідно розробити динамічну модель оптимізації рівня ліквідності банківської системи України на базі сучасного підходу математичного моделювання складних мереж (*complex networks modelling*), який використовується багатьма центральними банками світу. Це дозволить у щоденному режимі приймати ефективні рішення щодо проведення операцій на відкритому ринку для забезпечення оптимального рівня ліквідності банківської системи.

3) Одночасно з розвитком операцій першої групи необхідно вивести операції постійного доступу Національного банку із розряду конкурентно привабливих через розширення коридору процентних ставок за цими операціями: ставки за депозитами овернайт НБУ знизити, а ставки за рефінансуванням овернайт підвищити. За цими ставками (за своїм традиційним призначенням у світовій практиці монетарного регулювання) будуть відбуватися невеликі за обсягом операції, які виконуватимуть лише функції визначення коридору процентних ставок та штрафування за

неефективний банківський менеджмент, а основні необхідні обсяги ліквідності будуть надаватися банкам або мобілізовуватимуться через операції РЕПО, а також інші операції на відкритому ринку.

4) Визначити в якості операційної (проміжної) цілі управління ліквідністю банківської системи ключову ставку монетарної політики (*key policy rate*), рівень якої буде цільовим для ставок міжбанківського ринку. Ключова ставка відіграватиме роль проміжного якоря для валютної і цінової стабільності. Зараз фактично ставка овернайт міжбанківського кредитного ринку тяжіє до значення процентної ставки за двотижневими депозитними сертифікатами, яка внаслідок її високого рівня блокує мотивацію банків до кредитування і створює спіраль профіциту ліквідності. Облікова ставка зможе набути змісту ключової ставки (*key policy rate*), тобто цільової ставки для міжбанківського ринку овернайт, у тому випадку, якщо буде виконано заходи щодо оптимізації структури та обсягів монетарних операцій, які зазначені у попередньому пункті.

Доцільно офіційно запровадити спеціальну назву для середньозваженої ставки овернайт міжбанківського ринку України, наприклад *UONIA* або *UKRON* тощо (аналогічно назвам ставок міжбанківського ринку *EONIA*, *SONIA*, *LIBOR*, *STIBOR* в інших країнах).

5) Супроводжувати розвиток операцій на відкритому ринку виваженою, професійною комунікаційною політикою для пояснення змісту переходу до більш розвиненої монетарної політики і дискреційного управління ліквідністю.

Для формування позитивних очікувань учасників ринку і зниження невизначеності розробити графік оголошень рівня ключової ставки та відповідних прес-конференцій з детальними поясненнями. Це матиме стабілізуючий характер і сприятиме зниженню девальваційних та інфляційних очікувань.

Мандат на офіційні об'яви повинна мати одна або декілька визначених офіційних осіб Національного банку України. Неофіційні роз'яснення для суспільства можуть надавати кваліфіковані фахівці, експерти центрального банку у рамках визначеного стратегічного напрямку, що буде погоджений Радою та Правлінням Національного банку України.

Дискусії у суспільстві, які неминуче виникатимуть, є необхідним атрибутом демократичного розвитку, вони виконують функцію зворотного зв'язку із суспільством і не повинні контролюватися центральним банком або іншим органом влади. Вплив на ці дискусії та очікування учасників ринку має

здійснюватись через підвищення професійності виконання регулятором своїх обов'язків і рівня довіри до нього у суспільстві.

6) Після активізації роботи міжбанківського ринку і подолання його фрагментації розробити і впровадити заходи політики обов'язкового резервування з позицій оптимізації її параметрів та створення помірного структурного дефіциту ліквідності у банківській системі для забезпечення керованості процентних ставок монетарним регулятором.

7) Запровадити інструменти і операції монетарної політики для стимулювання банківського кредитування реального сектору економіки, особливо високотехнологічної промисловості, малого та середнього бізнесу. З цією метою розробити середньострокові інструменти та моделі рефінансування прозорих і стійких українських банків для збільшення їх портфелів кредитів підприємствам реального сектору, зокрема високотехнологічним, а також малому і середньому бізнесу (*funding for lending scheme*). Розробити чіткі індикатори ефективності та механізми контролю реалізації цих схем. Головним принципом такого структурного рефінансування повинна бути залежність його розмірів і процентної ставки від обсягу та якості банківського портфеля кредитів для підприємств реального сектору.

8) Запровадити інструменти та операції монетарної політики, які переорієнтовуватимуть кошти, що задіяні у розкручуванні спіралі профіциту ліквідності на кредитування реального сектору економіки. З цією метою запровадити монетарні інструменти середньострокової дії від 1 року (зокрема, середньострокові депозитні сертифікати НБУ) для мобілізації зазначених коштів і подальшого їх спрямування у реальний сектор через механізми структурного рефінансування (*funding for lending scheme*), що зазначені у п. 7.

9) Після зміни операційної системи монетарної політики послабити валютні обмеження, зокрема для експортерів, та ініціювати разом з Урядом заходи щодо стимулювання надходження у країну валютної виручки експортерів, наприклад шляхом автоматичного повернення їм ПДВ.

➤ **На другому етапі за умов успішного виконання заходів першого етапу стратегії, валютної стабілізації, подолання стагфляційної кризи і відбудови механізмів ринкового курсоутворення, необхідною є стабілізація інфляції на стало низькому рівні і підтримка стійких темпів економічного зростання. На цьому етапі стане можливим перехід до режиму гнучкого інфляційного таргетування (FIT – Flexible Inflation Targeting), що передбачає оптимальний компроміс між забезпеченням цінової стабільності і стимулюванням економічного зростання.**

Розділ 4. Система термінових заходів щодо вирішення проблем банківської кризи

4.1. Першочергові кроки для зниження системних ризиків для банківської системи, економіки і суспільства в цілому:

- **негайне призначення членів Ради НБУ**, а також введення законодавчих норм, які б унеможливили прийняття Правлінням НБУ рішень з питань, які відносяться до компетенції і повноважень Ради НБУ, у разі відсутності Ради НБУ;
- введення норм щодо надання членам Ради НБУ права бути присутніми на засіданнях Правління з правом дорадчого голосу;
- введення норм щодо обов'язкових наслідків звернень Ради НБУ до Президента та Верховної Ради України щодо незадовільної діяльності Правління, невиконання рекомендацій Ради НБУ щодо реалізації Основних засад грошово-кредитної політики;
- введення норм щодо дострокового звільнення з посади Голови НБУ у разі висловлення недовіри з боку Президента або Верховної Ради України;
- встановлення заборони для НБУ змінювати вимоги до формування регулятивного капіталу та інші істотні правила діяльності банків частіше, ніж раз на рік;
- обмеження повноважень НБУ щодо віднесення банку до категорії неплатоспроможних виключно випадками справжньої фінансової неплатоспроможності;
- введення норми, яка зобов'язує НБУ щоквартально, а у випадку фінансової кризи щомісячно публікувати у відкритому доступі офіційний «Звіт з фінансової стабільності», в якому надавати об'єктивну інформацію щодо стану банківської системи;
- встановлення обов'язку НБУ забезпечувати оприлюднення інформації про підстави ухвалення рішень щодо неплатоспроможності банку та відкликання банківської ліцензії, разом з інформацією про вжиті НБУ заходи з метою недопущення цього;
- відновлення скасованої практики проведення правової експертизи нормативно-правових актів НБУ Міністерством юстиції України;
- скасування норм щодо заборони забезпечення судового позову шляхом зупинення рішень НБУ.

Вжиття відповідних заходів дозволить повною мірою використати закладений до Закону України «Про Національний банк України» потенціал, сприятиме проведенню НБУ передбачуваної та виваженої політики, поверненню центрального банку під контроль суспільства.

4.2. Корекція законодавчого порядку виведення банків з ринку

4.2.1. Посилення захисту прав кредиторів при ліквідації банків.

З метою захисту майнових прав кредиторів банків у стадії ліквідації необхідно внести зміни до Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб", якими передбачити:

- проведення загальних зборів кредиторів (крім кредиторів-пов'язаних з банком осіб) та створення комітету кредиторів протягом 2 тижнів з моменту затвердження реєстру кредиторів;
- повноваження комітету кредиторів (погодження рішень/дій ліквідатора, які стосуються оцінювання та відчуження майна банку, проведення виплат, витрат ліквідатора тощо);
- право комітету кредиторів на отримання інформації щодо діяльності банку (як у стадії ліквідації так і до порушення ліквідаційної процедури);
- форми контролю комітету кредиторів за діяльністю ліквідатора, підзвітність ліквідатора комітету кредиторів;
- право комітету кредиторів ініціювати заміну ліквідатора перед Фондом;
- скорочення строків інвентаризації активів (системно важливого банку у стадії ліквідації – у строк до 6 місяців, банку у стадії ліквідації – у строк до 4 місяців) та здійснення оцінки активів(майна) не більш ніж 2 місяці з моменту інвентаризації;
- врахування до вимог Фонду як кредитора банку у стадії ліквідації виключно суми коштів, виплачених як компенсації вкладникам-фізичним особам та отриманих Фондом з Державного бюджету;
- зменшення ролі Фонду у контролі за діяльністю ліквідатора та здійсненні ліквідаційної процедури;
- встановити таку черговість задоволення вимог кредиторів банку у стадії ліквідації:
 - 1) зобов'язання, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян;

- 2) грошові вимоги щодо заробітної плати, що виникли із зобов'язань банку перед працівниками до прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку;
- 3) вимоги вкладників - фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб - підприємців), які не є пов'язаними особами банку, у частині, що перевищує суму, виплачену Фондом; вимоги інших вкладників, які не є пов'язаними особами банку, юридичних осіб - клієнтів банку, які не є пов'язаними особами банку; вимоги Фонду на суму коштів, випланих як компенсація вкладникам-фізичним особам та отримані Фондом з Державного бюджету;
- 4) вимоги фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб - підприємців), які не є пов'язаними особами банку, платежі яких або платежі на ім'я яких заблоковано;
- 5) інші вимоги Фонду та вимоги Національного банку України, що виникли в результаті зниження вартості застави, наданої для забезпечення кредитів рефінансування;
- 6) інші вимоги, крім вимог за субординованим боргом;
- 7) вимоги кредиторів банку (фізичних осіб, у тому числі фізичних осіб - підприємців, а також юридичних осіб), які є пов'язаними особами банку;
- 8) вимоги за субординованим боргом.

4.2.2. Створення механізмів відшкодування збитків клієнтів збанкрутілого банку

Передбачених чинним законом заходів недостатньо для побудови дієвого механізму відповідальності пов'язаних з банком осіб. Більше того, відсутність гарантій захисту прав власності кредиторів та справедливого розподілу відповідальності між державою, кредиторами, власниками та керівниками банку у стадії ліквідації зумовлює соціальну напругу у суспільстві та є одним із чинників для критичного рівня недовіри до банківської системи.

Для ефективного задоволення вимог кредиторів банку у розумні строки та за рахунок майна пов'язаних осіб банку вважаємо за доцільне:

- внести зміни до Закону України "Про банки і банківську діяльність", якими встановити додаткову відповідальність власників істотної участі банку належним їм майном у разі неплатоспроможності банку (незалежно від їх вини);
- надати комітету кредиторів банку право від імені кредиторів банку, у разі недостатності майна банку (згідно з оціночною вартістю ліквідаційної маси

банку, не очікуючи результатів його реалізації) для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, звертатися до суду із позовами до пов'язаних осіб банку про відшкодування шкоди;

- передбачити спрощену процедуру накладення арешту на майно та кошти пов'язаних осіб банку за заявою Фонду не пізніше ніж протягом 2 робочих днів з дати порушення процедури ліквідації банку. Накладення арешту може бути оскаржено у судовому порядку власником майна/зацікавленою особою.

- встановити ряд обмежень для пов'язаних осіб банку після віднесення банку до категорії неплатоспроможних (у тому числі, щодо виїзду за кордон). Порушення даних обмежень може бути підставою для застосування процедур конфіскації майна;

- налагодити зв'язки (у тому числі, шляхом укладення відповідних договорів) з правоохоронними органами та банками іноземних держав з метою оперативного розшуку та блокування розпорядження майном пов'язаних осіб банку,

- розробити та ввести в дію систему запобіжних заходів для недопущення виведення активів проблемного банку за кордон.

4.3. Урегулювання дій НБУ в частині вимог щодо мінімального розміру статутного капіталу

З метою збереження ядра української банківської системи, захисту від штучного усунення з ринку стабільних вітчизняних невеликих банків і запобігання зростанню системних ризиків для банківської системи, економіки України та національної безпеки (через концентрацію і олігополізацію банківського ринку) є необхідним:

- внести зміни до частини першої статті 31 Закону України “Про банки і банківську діяльність”, **визначивши згідно Європейським директивам розмір мінімального капіталу універсального банку на рівні 150 млн. грн. (еквівалент ~ 5 млн. євро)** та встановити підвищені вимоги до розміру статутного капіталу тільки спеціалізованих банків, які планують здійснювати іпотечне кредитування, - 500 млн. грн.

Запровадження зазначених заходів поряд з підтримкою малих та середніх банків забезпечить здорову конкуренцію на фінансовому ринку, сприятиме зростанню пропозиції фінансових послуг для суб'єктів підприємництва, що стимулюватиме подолання економічної кризи в Україні.

4.4. Шляхи вирішення питання проблемних активів у банківській системі

В Україні в роботі з проблемними активами діє несумісна для виходу з кризи законодавча база. По – перше, законодавча база прописана так, що в судовому порядку дуже важко відрізнити штучне банкрутство позичальника банку від реального. Тому виникає широке поле для зловживань позичальників щодо до своїх зобов'язань. Крім того навіть коли позичальник сумлінний, діє дуже жорсткі правила щодо податкових зобов'язань як кредиторів так і позичальників, особливо щодо врегулювання двосторонніх кредитних конфліктів з погашенням зобов'язань з дисконтом. Тому на практиці для вирішення кредитних конфліктів застосовуються непрозорі факторингові схеми, які в кінцевому також мають вади у податковому законодавстві. Загальною проблемою макроекономічного характеру є висока ціна грошей на внутрішньому ринку, рішення якої виходить у макроекономічну площину.

Для вирішення питання проблемних кредитів необхідні термінові дії, які розчистять існуючі завали, а саме:

а) Створити інститут «Єдиного державного реєстру позичальників»

б) Провести кластеризацію кредитів за змістом. Проблеми з валютними кредитами для фізичних осіб потребують одного підходу, а кредити юридичних осіб, які знаходяться у стані банкрутства або у стані ліквідації – іншого. Існуюча законодавча процедура роботи з збанкрутілим позичальником є недосконалою і може тривати у часі декілька років, що фактично приводить до банкрутства позичальників. Крім того, у балансі НБУ склався значний пул застав за кредитами рефінансування по збанкрутілим банкам, що потребують спеціального підходу. Схема НБУ (заставоутримувач) – ФГВФО – ліквідатор – позичальник, на практиці створює умови, коли кожен крок щодо реалізації заставного майна несе в собі ризики виникнення карних справ не на реальних бенефіціарів отримання вигоди, а проти виконавців, що реально бажають повернути якісь кошти у бюджет. Тому, робота з продажу активів цієї категорії проблемних кредитів на сьогодні є фактично паралізованою.

Можливі шляхи вирішення питання проблемних активів (з врахуванням міжнародного досвіду):

1. Створення санаційного банку для управління проблемними активами.
2. Механізм, який запропоновано у проекті Міжнародної фінансової корпорації, передбачає створення **Спеціалізованого фонду акумулювання та викупу проблемних активів у формі державної корпорації з приватно-державним фінансуванням.** Механізм передбачає викуп проблемних

активів з дисконтом, але при виконанні обов'язкової умови повної відкритості інформації про реальний стан активу. Проблемні активи передаються в обмін на державні цінні папери (спеціалізовані облігації державної позики) зі строком погашення – 10 років. Ці папери можуть бути конвертовані в акції підприємства-боржника. Крім того, банк може використовувати дані спеціалізовані облігації як забезпечення для отримання короткострокових кредитів НБУ.

3. Досвід США («план Гейтнера»): центральний банк разом з Федеральною корпорацією страхування депозитів створили Приватно-державний інвестиційний фонд. Механізм роботи полягав у наступному: банки формували пул проблемних активів, після чого Федеральна корпорація страхування депозитів проводила аукціон з продажу проблемних активів з дисконтом. Якщо влаштовувала ціна продавця активу, то приватний інвестор фінансував операцію за рахунок випуску боргового цінного паперу, гарантованої ФКСД. А далі фінансування здійснюється за рахунок коштів держави й приватного інвестора в співвідношенні 6 до 1. І частий інвестор отримує в управління пул проблемних активів.

4. Досвід Швейцарії: був створений Фонд спеціального призначення центрального банку за рахунок ЦБ і облігацій найбільшого банку Швейцарії UBS AG. Фактично, була застосована гібридна схема з елементами санаційного банку та страхової компанії. Фонду в управління були передані проблемні активи UBS на суму, а уряд продав облігації банку (UBS), які можуть бути конвертовані в 10% акцій банку.

5. Досвід Швеції: створення двох Фінансові компанії з державним фінансуванням. Активи банків були умовно розділені на «хороші», «проблемні» і «безнадійні». Перша група активів залишалася в управлінні банків, друга – купувалася Фінансовими компаніями, а третя – підлягала списанню. Фінансові компанії викупували у банків проблемні активи за рахунок держави, якій частково переходили акції банків (по суті, часткова націоналізація). Фінансові компанії працювали з проблемними активами, тобто, якоюсь мірою здійснювали функції санаційного банку.

Національному банку необхідно обґрунтовано вибрати конкретну модель і розробити відповідні нормативні документи. Світового досвіду достатньо, щоб зрозуміти: кожен з цих варіантів може спрацювати. **Ключовою умовою є відкритість, прозорість і підзвітність перед суспільством дій НБУ і новоствореної структури.**

Розділ 5. Система заходів для стимулювання банківського кредитування для фінансування промислового розвитку України

5.1. Фінансові джерела, напрямки та заходи щодо стимулювання кредитування розвитку економіки

Досвід країн, які продемонстрували стрімкий розвиток, показує принципову важливість того, що необхідно, в першу чергу, «запустити» механізм розвитку, спираючись на внутрішні фінансові ресурси і стимулювання «точок економічного зростання». За мультиплікаційним ефектом такі точки зростання стимулюватимуть загальний прискорений розвиток.

Ефективність такого механізму значною мірою залежить від координованості спільних програм і заходів НБУ та Кабінету міністрів України.

Згідно макроекономічних пріоритетів, визначених у розділі 2, Урядом має бути розроблений пакет стратегій і програм **нового економічного курсу**, які сформулюють ефективну промислову політику України, яка включатиме:

- «Стратегію високотехнологічної індустріалізації України і розвитку експортоорієнтованих виробництв товарів з високої доданою вартістю»;
- «Стратегію стимулювання імпортозаміщення» для розвитку внутрішнього ринку, зниження частки імпорту у споживчому кошику і стабілізації цін;
- «Стратегію розвитку малого і середнього бізнесу», що сприяє підвищенню зайнятості, доходів населення і розвитку внутрішнього ринку. Існує проблема низької зацікавленості банків у кредитуванні суб'єктів МСБ через те, що надаючи позику без застави, вони повинні формувати значні обсяги резервів під кредитні операції, що знижує прибутковість банківської діяльності і підвищує кредитний ризик банку.

Шляхи вирішення проблеми:

- ✓ розвиток фінансового лізингу для МСБ, який може стати реальним способом отримання необхідних матеріальних ресурсів для започаткування власної справи без заставних відносин;
- ✓ структурне рефінансування НБУ за принципом *funding for lending scheme*;
- «Стратегію розвитку агропромислового виробництва товарів з підвищеною додатковою вартістю», яка покаже шляхи перебудови сировинної моделі АПК на більш розвинену модель.

Ці стратегії сформулюють пріоритетні напрямки для кредитування, які дадуть мультиплікативний ефект розвитку і для банківської системи, і для економіки в цілому.

На основі цих пріоритетів необхідно розробити **«Комплексну програму банківського кредитування розвитку економіки»**, в якій слід передбачити:

- стратегічні цілі програми на середньо та довгострокову перспективу,
- принципи і механізм реалізації програми, обґрунтувати практичні кроки щодо проведення відповідних заходів,
- визначити конкретні джерела фінансових ресурсів для реалізації програми.

В Україні історично сформувалась банко-центрична модель розвитку фінансового сектору, відповідно, банківський сектор і його кредитні ресурси мають стати основним джерелом фінансування розвитку економіки України.

Основним джерелом кредитних ресурсів при правильній монетарній і валютній політиці можуть стати кошти підприємств і населення, які на сьогодні знаходяться поза межами країни і поза банками всередині країни. Це відбувається через низьку довіру до держави, до банківської системи та дій регулятора. За офіційними даними НБУ щодо чистої інвестиційної позиції країни та експертними оцінками їх сума складає **понад 100 млрд. дол. США, що в 15 разів перевищує отриманні Україною від МВФ позики** (які за даними Міністерства фінансів становили 6,7 млрд. дол. за 2015 р.).

Тому основними завданнями повинні стати:

- повернення довіри населення до національної банківської системи, з метою залучення коштів на банківські депозити;
- введення мораторію на ліквідацію банків, що виконують нормативи достатності капіталу і ліквідності;
- забезпечення державних гарантій депозитів клієнтів банків.

Другим джерелом стимулювання кредитування реального сектору є структурне рефінансування Національним банком тих банків, які кредитуватимуть реальний сектор виробництва у пріоритетних напрямках (*funding for lending scheme*), згідно з механізмами, запропонованими у структурі реформування політики НБУ щодо монетарного і валютного регулювання (див. розділ 3)

Для стимулювання кредитної активності необхідно вирішити проблему накопичення **токсичних активів** банківською системою, провести **реструктуризацію валютних кредитів**.

Для активізації банківського кредитування необхідно вжити ряд заходів **законодавчо-нормативного характеру**, спрямованих на забезпечення

належного правового врегулювання та впорядкування відносин власності, заставних відносин, посилення захисту прав кредиторів.

Для цього необхідно:

- ✓ прийняти Закон України «Про банківське кредитування для стимулювання розвитку економіки»;
- ✓ розробити та затвердити Положення НБУ «Про особливі умови рефінансування комерційних банків, що здійснюють кредитування реального сектору економіки»;
- ✓ розробити програми (механізми) кредитної підтримки розвитку економіки згідно макроекономічних пріоритетів, визначених у Розділах 2.1., 2.2. цієї Стратегії з чіткими критеріями та умовами фінансування;
- ✓ запровадити податкові стимули для банків, що надають кредити певним групам виробничих підприємств та малому бізнесу;
- ✓ розробити механізм зниження ставок рефінансування для комерційних банків що надають кредити в пріоритетні галузі економіки;
- ✓ розгорнути широку інформаційну кампанію з підтримки як національного виробника, так і банків, які його кредитують.

5.2. Стратегія розвитку державних банків

5.2.1. Мета та функції державних банків

Головна ціль державних банків – бути інструментом загальної економічної політики Уряду задля:

- підтримки довіри до усієї фінансової системи держави через повне гарантування вкладів населення;
- стимулювання розвитку технологічного рівня економіки через істотне зменшення вартості фінансових ресурсів для пріоритетних галузей, секторів та кластерів промисловості й АПК та прискорення розвитку інфраструктури;
- стимулювання експорту товарів із високою доданою вартістю та імпорту технологій (ліцензій);
- стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу через зменшення вартості кредитних ресурсів, технічну/організаційну допомогу та консультаційну підтримку.

Державні банки мають бути організаторами фінансування пріоритетних національних проектів та програм (наприклад, підвищення

енергоефективності промисловості та комунального сектору або інформатизації).

Основні функції державних банків та їх виконавці:

- ощадна (для населення) – покладається на ПАТ «Ощадбанк»;
- розрахункова та соціальна (для стратегічних підприємств незалежно від форми власності та органів влади і місцевого самоврядування; здійснення соціальних виплат та пенсій) – ПАТ «Ощадбанк»;
- підтримка експорту та імпорту – ПАТ «Укрексімбанк» (разом із Кредитно-експортним агентством);
- фінансування економічного розвитку з урахуванням пріоритетних завдань (Банк розвитку);
- фінансування малого і середнього бізнесу (ПАТ «Ощадбанк, а також малі, середні та інші банки).

Кредитна політика державних банків є частиною економічної політики України, розробляється МЕРТ, Міністерством фінансів разом із НБУ та затверджується законом.

5.2.2. Антикорупційна політика та корпоративне управління держбанків

Базовою умовою ефективності роботи державних банків як інструментів економічної політики України має стати значне зменшення рівня корупції на рівні уряду та у самих державних банків.

Для адекватного виконання описаних завдань необхідне кардинальне підвищення якості корпоративного управління державними банками. В результаті вони мають стати прозорими для громадськості та підзвітними Уряду.

Правління та наглядові ради державних банків мають формуватися через прозорі публічні конкурси на базі жорстких, у тому числі, професійних критеріїв.

5.2.3. Банк розвитку

Глобальна фінансова криза проявила гостру проблему світових фінансових ринків у все більшій спрямованості на короткострокові прибутки. За останні 50 років поглибилися коливання ділових циклів, зокрема внаслідок

схильності оптових спекулятивних гравців до одержання короткострокових прибутків навіть під час економічних спадів. Посткризові реформи глобальної фінансової архітектури спрямовані на переорієнтацію довгострокових інвестицій у реальний сектор. Головним інструментом у розвинених країнах є нова концепція центрального банкінгу та державних фінансів – спрямування емісійних коштів на стимулювання кредитування реального сектору і досягнення національних чи регіональних стратегічних цілей.

Це ще більш актуально для країн, що розвиваються, та вимушені рухатись у парадигмі наздоганяючого розвитку. Для України, яка стала світовим рекордсменом сумарних економічних втрат за останні два з половиною десятиліття це питання є ключовим.

З огляду на світовий досвід антициклічну роль банків розвитку вбачають у їх завданні спрямовувати фінансові ресурси для потреб виробництва протягом усього циклу ділової активності.

Фінансово-економічна криза 2008 року повернула банки розвитку до центру уваги світових урядів та економічних експертів, в тому числі у Європі. Їх розглядають як частину інструментарію економічної політики для подолання циклічних та структурних проблем в економіці. Вони мають доповнювати фінансові системи та зміцнювати їх стійкість. Вони слугують стимуляторами інвестицій у розвиток основного капіталу, повного використання трудових ресурсів, створення нових технологій та сприяння техніко-економічним зрушенням за рахунок стратегічних інвестицій. Досвід різних країн світу, у першу чергу так званих «економічних тигрів», довів ефективність банків розвитку як інструментів стимулювання зростання та зміни структури економіки. Зацікавленість у такій діяльності в останні роки зросла, у тому числі й у країнах Євросоюзу. І банки розвитку будуть і надалі грати важливу роль у різних країнах та регіонах світу.

Банк розвитку України має використовувати пряме кредитування та кредитувати приватні банки для розширення можливостей місія-орієнтованого дешевого кредитування.

Цей банк має стати одним із основних кредитних інститутів України, що надає довгострокове фінансування.

Завдання Банку розвитку:

- сприяння розвитку, модернізації та структурній перебудові економіки України через здешевлення фінансування інвестиційних проектів в рамках пріоритетних галузей, секторів чи кластерів, затверджених Кабінетом Міністрів України, а також надання консультативної підтримки українським та іноземним підприємствам-інвесторам;

- сприяння підвищенню енергоефективності економіки;
- сприяння розвитку інфраструктури (енергетична, транспортно-логістична, комунальна, інноваційна);
- сприяння створенню нових технологій та галузей через венчурне кредитування;
- кредитування та надання консультативної підтримки малому та середньому бізнесу;
- сприяння розвитку регіонів України;
- сприяння залученню іноземних інвестицій в пріоритетні галузі економіки України за рахунок довгострокового фінансування таких проектів;
- виконання антициклічних функцій через надання позик підприємствам на поповнення оборотного капіталу.

Капітал Банку розвитку має формуватися з наступних джерел:

- з частини активів банків, які сьогодні перебувають у державній власності;
- з коштів, що надійдуть від продажу частини активів державних банків, а також державних часток невеликих банків;
- з доходів від приватизації;
- з міжнародних грантів;
- продуктивної емісії НБУ за кредитним каналом;
- прямих бюджетних вливань.

Банк розвитку у першу чергу кредитує інвестиційні проекти в рамках переліку пріоритетних галузей, секторів та кластерів, затверджених Кабінетом Міністрів.

Банк розвитку України має плідно співпрацювати із міжнародними фінансовими організаціями та бути одним із основних їхніх партнерів в нашій країні. Участь банку розвитку має на меті кардинально підвищити ефективність використання кредитів міжнародних фінансових організацій та не допустити здороження міжнародних кредитів для українських підприємств.

Фінансування здешевлення кредитів для пріоритетних галузей прирівнюється до захищених видатків бюджету і не може бути скороченим. Це дасть інвесторам упевненість у послідовності державної політики.

5.2.4. Експортно-імпортний банк (ПАТ «Укрексімбанк»)

Одним із важливих завдань економічної політики України має бути стимулювання експорту товарів та послуг з високою доданою вартістю та імпорту новітніх технологій.

Ключову організаційну роль у стимулюванні розвитку експорту товарів з високою доданою вартістю має забезпечувати новостворене **Кредитно – експортне агентство**, організовуючи кредитування, страхування, державне гарантування експортно-імпортних контрактів та організаційно-консультативну підтримку з приводу виходу українських товарів та послуг на нові ринки. Кредитно – експортне агентство має залучати різні державні та приватні, у тому числі фінансові установи.

Одним із найважливіших каналів для кредитування пріоритетних напрямів експорту та імпорту має стати ПАТ «Укрексімбанк».

Ключові завдання «Укрексімбанку»:

- довгострокове та короткострокове кредитування українських компаній для виконання експортних контрактів;
- пільгове кредитування експорту товарів та послуг пріоритетних галузей, секторів або кластерів (особлива увага – високотехнологічним проектам);
- кредитування іноземних компаній, які купують українські товари пріоритетних галузей, секторів або кластерів;
- пільгове кредитування українських компаній для імпорту новітніх технологій (ліцензій) та обладнання для створення нових виробництв в Україні в рамках пріоритетних інвестиційних проектів;
- кредитування зарубіжних інвестиційних проектів українських підприємств, які передбачають значні експортні поставки з України;
- інформаційно-консультативна підтримка українських експортерів на світових ринках;
- стимулювання експорту малого та середнього бізнесу.

«Укрексімбанк» повинен кредитувати напряму або через українські комерційні банки.

Розділ 6. Інституційні механізми і план заходів Стратегії розвитку банківської системи. Дорожня карта реалізації Стратегії (Road Map)

Складові Стратегії:

1. Проведення широких національних консультацій для розвитку і вдосконалення Стратегії, отримання і узагальнення пропозицій,

побудова конструктивного діалогу щодо розвитку і імплементації запропонованого комплексу стратегічних і тактичних заходів розвитку банківської системи; консолідація науково-експертних і банківських кіл, Національного банку, Уряду, Президента, Верховної Ради України і всього суспільства в цілому навколо досягнення цілей Стратегії.

1.1. Широке обговорення Стратегії в експертних, наукових, банківських і промислових колах, організація Парламентських слухань, її розвиток і вдосконалення.

1.2. Внесення пропозицій до Стратегії та формування плану заходів для всіх гілок влади.

2. Система стратегічних і тактичних заходів для виходу із банківської кризи, підвищення ефективності монетарного, валютного і банківського регулювання для забезпечення валютної стабільності і зниження інфляції, відновлення повноцінної роботи валютного і кредитного міжбанківських ринків, розвитку банківської системи, стимулювання економічного зростання.

2.1. Законодавче та організаційне забезпечення прийнятних механізмів контролю за діяльністю НБУ, посилення транспарентності НБУ та підзвітності його суспільству.

2.2. Реформування монетарної і валютної політики НБУ для забезпечення валютної стабільності, зниження інфляції, створення монетарних передумов для прискореного економічного розвитку.

2.3. Стратегічні і тактичні заходи щодо підтримки і стабілізації банківської системи України.

3. Система заходів для стимулювання кредитування і прискорення розвитку економіки.

3.1. Розроблення та впровадження механізмів стимулювання кредитування високотехнологічної промисловості, експортоорієнтованих виробництв з високою доданою вартістю, конкурентоздатних виробництв для імпортозаміщення, малого та середнього бізнесу.

3.2. Заходи з посилення ролі державних банків щодо кредитування розвитку економіки згідно з визначеними макроекономічними пріоритетами.

Реалізація Стратегії матиме своїм результатом:

для громадян України:

- валютна стабільність, зниження інфляції, стабільність банківської системи, захищеність вкладень, повернення довіри до національної валюти і банківської системи, підвищення рівня життя, зайнятості, зростання доходів;

для банківської системи України:

- розбудова фінансово потужної, прибуткової і стабільної банківської системи, яка ефективно виконує свою основну функцію – оптимальний перерозподіл капіталу в економіці для кредитування реального сектору, фінансового забезпечення досягнення макроекономічних пріоритетів, зокрема інтенсивної високотехнологічної індустріалізації, розвитку інфраструктури, науки, освіти і добробуту населення в цілому;
- захищеність прав власності, прав кредиторів, захищеність від непрозорих та непередбачуваних дій регулятора; захищеність від рейдерських захоплень;
- підвищення довіри між банками і клієнтами, поповнення клієнтської бази фінансово потужними платоспроможними клієнтами; стабільна робота на конкурентному банківському ринку, зокрема на міжбанківському, вільний доступ всіх банків до рефінансування НБУ на основі чітких прозорих критеріїв;
- можливість довгострокового бізнес-планування, прогнозованість очікувань щодо регуляторних обмежень, валютних та цінових параметрів банківської діяльності;

для НБУ:

- підвищення довіри до НБУ та банківської системи в цілому;
- забезпечення валютної стабільності і зниження рівня інфляції через збільшення притоку експортної виручки та розвиток імпортозаміщення на внутрішньому ринку;
- посилення довіри до національної валюти;
- зниження девальваційних та інфляційних очікувань суб'єктів ринку;
- фінансово потужна, стабільна, прибуткова банківська система як основа для забезпечення фінансової стабільності;
- підвищення ефективності трансмісійного механізму монетарної політики;
- активні процеси продуктивного банківського кредитування економіки, зокрема реального сектору;
- ефективне виконання Національним банком своїх Конституційних функцій, підвищення авторитету НБУ та його керівників у суспільстві та на міжнародній арені;

для Уряду:

- реалізація успішної стратегії прискореного економічного зростання на базі переходу від моделі відсталого сировинної економіки до розвитку високотехнологічної промислової держави з використанням кредитування національної банківської системи; кардинальне зростання експорту товарів з високою доданою вартістю та імпорту технологій (ліцензій);
- інтенсивний розвиток малого і середнього бізнесу, насичення внутрішнього ринку, зростання зайнятості і добробуту населення;
- активізація імпортозаміщення конкурентоздатними товарами і стабілізація валютного курсу та темпів інфляції;
- підвищення зайнятості, рівня життя і довіри населення до Уряду та зростання його авторитету у суспільстві й на міжнародній арені;
- підвищення рейтингів глобальної конкурентоспроможності України;
- розвиток кластерів високотехнологічних галузей, пріоритетних секторів, ефективний розвиток АПК та прискорення розвитку інфраструктури, перехід наукового і освітнього розвитку на якісно вищий рівень;
- зростання фінансової основи для бюджетної рівноваги та реалізації соціальних програм;

для Верховної Ради України:

- зростання потенціалу України як успішної незалежної держави, суттєвий крок до реалізації місії народних обранців;
- підвищення довіри до народних депутатів.

Успішна реалізація Стратегії передбачає **тісну співпрацю гілок влади – Верховної Ради України, Президента, Уряду та Національного банку України.**

Залучення представників громадськості, науково-експертних кіл та банківської спільноти до вироблення державницьких рішень, визначених в напрямках Стратегії, підвищуватиме довіру українського суспільства до політики НБУ і державної політики в цілому.

Реалізація Стратегії серед іншого передбачає:

- прискорення прийняття внесених на розгляд Верховної Ради України законопроектів щодо реструктуризації фінансової заборгованості підприємств; реструктуризації іпотечних валютних кредитів фізичних осіб/ реструктуризації зобов'язань громадян України за споживчими кредитами в іноземній валюті (альтернативний законопроект);
- розроблення законопроектів щодо внесення змін до законів України (і) “Про Національний банк України” (в частині посилення повноважень Ради НБУ; персональної відповідальності Голови НБУ; забезпечення проведення

правової експертизи нормативно-правових актів НБУ Міністерством юстиції України; посилення транспарентності НБУ щодо заходів із забезпечення фінансової стабільності тощо); (ii) “Про банки і банківську діяльність” (в частині встановлення розміру мінімального статутного капіталу банку, обмеження підстав віднесення банку до категорії неплатоспроможних; (iii) Податковий Кодекс України (в частині забезпечення фіскальних стимулів для банків, що надають кредити певним групам виробничих підприємств та МСБ тощо);

➤ розроблення інших законопроектів, зокрема, “Про валютне регулювання”, “Про банківське кредитування для стимулювання розвитку реального сектору економіки”;

➤ розроблення і прийняття Радою НБУ стратегічних документів, зокрема, **Стратегії монетарної політики на 2016-2020 роки** для подолання кризи, забезпечення валютної стабільності і зниження інфляції, створення монетарних умов для інтенсивного розвитку економіки; Стратегії комунікаційної політики Національного банку України; **«Основних засад грошово-кредитної політики на 2016 рік»**;

➤ розроблення Правлінням НБУ нормативних документів з питань виконання Стратегії монетарної політики, «Основних засад грошово-кредитної політики на 2016 рік» і забезпечення фінансової стабільності; Положення про особливі умови рефінансування комерційних банків, що здійснюють кредитування реального сектору економіки;

➤ розроблення Урядом Стратегії нового економічного курсу, зокрема **промислової політики** щодо переходу від моделі сировинної економіки до високотехнологічного промислового розвитку; Програми високотехнологічної індустріалізації та стимулювання експорту з високою доданою вартістю; Програми стимулювання конкурентоздатного виробництва для імпортозаміщення і розвитку внутрішнього ринку; Програми інтенсивного розвитку малого і середнього бізнесу; Комплексної програми стимулювання банківського кредитування реального сектору економіки; Стратегії розвитку державних банків як Банків Розвитку (разом з НБУ).

Модулі реалізації Стратегії:

I модуль «Термінові заходи» – «Подолання банківської кризи, відновлення нормальної роботи валютного і кредитного міжбанківських ринків, банківської системи, забезпечення валютної стабільності та зниження інфляції, створення умов для прискореного економічного зростання» – 2016 рік:

- 1) широкі національні консультації, консолідація зусиль науково-експертних і банківських кіл, громадськості, Національного банку, Уряду, Президента, Верховної Ради України навколо напрямків Стратегії для розробки пакету необхідних документів, Програм, законопроектів та організаційних планів;
- 2) законодавче та організаційне забезпечення прийнятних механізмів контролю за діяльністю НБУ, посилення транспарентності НБУ та підзвітності його суспільству;
- 3) термінове призначення членів Ради НБУ (до **30 квітня 2016 р.**);
- 4) реалізація реформування політики Національного банку щодо монетарного і валютного регулювання для забезпечення повноцінної роботи кредитного і валютного міжбанківського ринків, оптимізації управління банківською ліквідністю для забезпечення валютної стабільності, зниження інфляції та створення монетарних передумов економічного розвитку, стимулювання зростання кредитування;
- 5) стабілізація роботи банківської системи через підвищення прозорості, виваженості і обґрунтованості рішень НБУ у сфері банківського регулювання; розвиток конкурентного банківського ринку, забезпечення рівності перед законом для всіх банків; стимулювання повернення вкладів до банківської системи і забезпечення їх надійного збереження;
- 6) відновлення довіри до Національного банку і банківської системи;
- 7) розроблення стратегічних документів і необхідних законопроектів щодо переходу від моделі сировинної економіки до високотехнологічного промислового розвитку, стимулювання конкурентоздатних виробництв для імпортозаміщення і розвитку внутрішнього ринку; інтенсивного розвитку малого і середнього бізнесу та стимулювання банківського кредитування економіки.

II модуль «Стратегічні заходи» – «Перехід від моделі сировинного приросту до розвитку високотехнологічної промисловості і експорту товарів з високою доданою вартістю; інтенсивний розвиток фінансово потужної і стабільної банківської системи» – 2016 – 2020 роки:

- 1) прийняття необхідних законопроектів щодо переходу від моделі сировинної економіки до високотехнологічного промислового розвитку, стимулювання імпортозаміщення, інтенсивного розвитку малого та середнього бізнесу;
- 2) реалізація системи Стратегій, програм і заходів для розвитку високотехнологічного промислового сектору, зростання експорту з високою доданою вартістю; розвитку імпортозаміщення, малого і середнього бізнесу;

зростання та сталий розвиток платоспроможної клієнтської бази для банківської системи;

3) реалізація стратегії управління державними банками як банками розвитку, посилення їх ролі для кредитування пріоритетних галузей реального сектору економіки, малого і середнього бізнесу.

ПЛАН ЗАХОДІВ

Напрями Стратегії	Заходи Стратегії	Термін впровадження	Відповідальний орган
I. Термінові заходи – «Подолання банківської кризи, відновлення нормальної роботи валютного і кредитного міжбанківських ринків, банківської системи, забезпечення валютної стабільності і зниження інфляції, створення умов для прискореного економічного зростання» – 2016 рік			
1.1. Законодавче та організаційне забезпечення прийнятих механізмів контролю за діяльністю НБУ, посилення транспарентності НБУ.	1.1.1. Термінове призначення високопрофесійного та незалежного складу Ради НБУ.	До 30 квітня 2016	ВРУ, Президент, НБУ
	1.1.2. Посилення повноважень Ради НБУ - введення норм, які б унеможливили прийняття НБУ рішень з питань, до яких має залучатися Рада НБУ, у разі відсутності легітимної Ради НБУ; - введення норм щодо надання членам Ради НБУ права бути присутніми на засіданнях Правління з правом дорадчого голосу; - введення норм щодо обов'язкових наслідків звернень Ради НБУ до Президента та Верховної Ради України щодо незадовільної діяльності Правління НБУ та невиконання рекомендацій Ради НБУ щодо реалізації Основних засад грошово-кредитної політики.	2016	ВРУ, НБУ
	1.1.3. Посилення персональної відповідальності Голови НБУ за	2016	ВРУ, НБУ

Напрями Стратегії	Заходи Стратегії	Термін впровадження	Відповідальний орган
	неналежне виконання НБУ функцій, визначених в статті 6 Закону України “Про Національний банк України” щодо цінової та фінансової стабільності - введення норм щодо дострокового звільнення з посади Голови НБУ у разі висловлення недовіри з боку Верховної Ради України або Президента.		
	1.1.4. Відновлення практики проведення правової експертизи нормативно-правових актів НБУ Міністерством юстиції України.	2016	ВРУ, Уряд, НБУ
	1.1.5. Посилення транспарентності НБУ і підзвітності перед суспільством щодо забезпечення фінансової стабільності - введення норми, яка зобов’язує НБУ щоквартально, а у випадку фінансової кризи щомісячно публікувати у відкритому доступі офіційний “Звіт з фінансової стабільності”.	2016	ВРУ, НБУ
	1.1.7. Створення і розвиток при Раді НБУ потужного дослідницького і експертно-аналітичного центру.	2016	Рада НБУ

Напрями Стратегії	Заходи Стратегії	Термін впровадження	Відповідальний орган
1.2. Реформа політики Національного банку щодо монетарного і валютного регулювання	1.2.1. Розроблення Радою НБУ Стратегії монетарної політики для забезпечення валютної стабільності, зниження інфляції і створення монетарних умов економічного зростання.	Квітень-травень 2016	Рада НБУ
	1.2.2. Розроблення Радою НБУ Стратегії комунікаційної політики НБУ із суспільством.	Квітень-травень 2016	Рада НБУ
	1.2.3. Розроблення Радою НБУ Основних засад грошово-кредитної політики на 2016 рік.	Квітень-травень 2016	Рада НБУ
	1.2.4. Реалізація реформування політики НБУ щодо монетарного і валютного регулювання під моніторингом Ради НБУ.	До червня 2016 р.	НБУ
	1.2.5. Запровадження інструментів і операцій монетарної політики для стимулювання банківського кредитування реального сектору економіки, малого і середнього бізнесу.	2016	НБУ
	1.2.6. Розроблення плану валютної лібералізації (поступове послаблення обмежень, зокрема, для експортерів, та ініціювання разом з Урядом заходів щодо стимулювання надходження у країну валютної виручки експортерів шляхом автоматичного повернення їм ПДВ).	2016	НБУ, Уряд
	1.2.7. Розроблення та розгляд ВРУ законопроекту “Про валютне регулювання”.	2018	ВРУ, НБУ, Уряд
1.3.Заходи стабілізаційної політики щодо банківської	1.3.1. Вирішення питань щодо реструктуризації зобов’язань за кредитами, наданими в іноземній валюті	2016	ВРУ, НБУ, Уряд

Напрями Стратегії	Заходи Стратегії	Термін впровадження	Відповідальний орган
системи України	- розгляд ВРУ законопроектів щодо реструктуризації фінансової заборгованості підприємств; реструктуризації іпотечних валютних кредитів фізичних осіб/реструктуризації зобов'язань громадян України за споживчими кредитами в іноземній валюті (альтернативний законопроект).		
	1.3.2. Вирішення питань щодо захисту прав кредиторів - подання на розгляд ВРУ законопроекту про внесення до Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" змін щодо захисту кредиторів банків у стадії ліквідації.	2016	ВРУ, НБУ ФГФО
	1.3.3. Забезпечення можливості прийняття рішення суду про скасування постанови Правління НБУ щодо віднесення банку до категорії неплатоспроможних/відкликання банківської ліцензії банку, а також призупинення виконання рішень НБУ у разі наявності обґрунтованих сумнівів щодо їх законності, повернення права оскарження обґрунтованості дій/рішень НБУ, його посадових осіб (подання на розгляд Верховної Ради відповідного законопроекту).	2016	ВРУ, НБУ
	1.3.4. Запровадження запобіжних механізмів щодо віднесення банків до неплатоспроможних подання на розгляд ВРУ законопроекту щодо - обмеження повноважень НБУ щодо віднесення банку до неплатоспроможних виключно випадками фінансової неплатоспроможності (нездатністю	2016	НБУ, ВРУ

Напрями Стратегії	Заходи Стратегії	Термін впровадження	Відповідальний орган
	<p>виконувати фінансові зобов'язання у призначений термін);</p> <p>- введення мораторію на виведення з ринку банків, що виконують нормативи достатності капіталу, ліквідності та інші нормативи НБУ;</p> <p>- встановлення обов'язку НБУ забезпечувати оприлюднення інформації про підстави прийняття рішень щодо неплатоспроможності банку та відкликання банківської ліцензії, разом з інформацією про вжиті НБУ заходи з метою недопущення цього;</p> <p>- втрати статусу банківської таємниці будь-якою інформацією щодо банку та його діяльності після порушення процедури ліквідації банку.</p>		
	<p>1.3.5. Вирішення питань щодо докапіталізації банківської системи</p> <p>- внесення змін до частини першої статті 31 Закону України “Про банки і банківську діяльність”, встановивши розмір мінімального статутного капіталу універсального банку на рівні 150 млн. грн. та 500 млн. для спеціалізованих банків, які планують здійснювати іпотечне кредитування;</p>	2016	ВРУ, НБУ
<p>II. Стратегічні заходи – «Перехід від моделі сировинного придатку до розвитку високотехнологічної промисловості і експорту товарів з високою доданою вартістю; розвиток фінансово потужної і стабільної банківської системи» 2016–2020 роки</p>			

Напрями Стратегії	Заходи Стратегії	Термін впровадження	Відповідальний орган
2.1. Розроблення та впровадження механізмів розвитку високотехнологічної промисловості, кредитної підтримки пріоритетних галузей реального сектору економіки, МСБ	2.1.1. Розроблення Стратегічних документів щодо Промислової політики, розвитку та кредитування високотехнологічної промисловості, конкурентоздатних виробництв для імпортозаміщення, насичення внутрішнього ринку вітчизняними товарами - розробка <u>промислової політики України</u> , яка буде включати: - Стратегію високотехнологічної індустріалізації України і розвитку експортоорієнтованих виробництв товарів з високої доданою вартістю; - Стратегію стимулювання імпортозаміщення та розвитку внутрішнього ринку; - Стратегію розвитку малого і середнього бізнесу; - Стратегію розвитку агро-промислового виробництва товарів з підвищеною додатковою вартістю; - Програму стимулювання банківського кредитування реального сектору національної економіки.	2016	Уряд, НБУ
	2.1.2. Реалізація Стратегії промислової політики України.	з 2016 року	
	2.1.3. Реалізація Програми стимулювання банківського кредитування реального сектору національної економіки.	з 2016 року	
	2.1.4. Розроблення та впровадження механізмів кредитної підтримки МСБ - розвиток фінансового лізингу; - розвиток структурного рефінансування	з 2016 року	Уряд, НБУ

Напрями Стратегії	Заходи Стратегії	Термін впровадження	Відповідальний орган
	НБУ; - розвиток мікрофінансування.		
	2.1.5. Інформаційна підтримка - розгорнення широкої інформаційної кампанії з підтримки як національного виробника, так і банків, які його кредитують	2016-2018	Уряд, НБУ
	2.1.6. Розроблення та впровадження механізмів підтримки банків, які надають кредити в пріоритетні галузі економіки, МСБ - визначення переліку і відсоткового співвідношення державних гарантій за банківськими кредитами в ту чи іншу галузь економіки; - посилення державних гарантій щодо вкладів населення; - розроблення та впровадження механізму зниження ставок рефінансування для комерційних банків, що надають кредити в пріоритетні галузі економіки (розроблення та схвалення Правлінням НБУ постанови “Про особливі умови рефінансування комерційних банків, що здійснюють кредитування розвитку економіки”); - запровадження фіскальних стимулів для банків, що надають кредити певним групам виробничих підприємств та МСБ, що передбачає внесення змін до Податкового кодексу; - забезпечення механізмів залучення до банків довгих ресурсів економіки – коштів недержавних пенсійних фондів шляхом посилення гарантій держави щодо вкладів цих фондів у банках.	2016	Уряд, НБУ, НКФП

Напрями Стратегії	Заходи Стратегії	Термін впровадження	Відповідальний орган
2.2. Посилення ролі державних банків щодо кредитування пріоритетних галузей реального сектору економіки, МСБ	2.2.1. Реалізація стратегії розвитку державних банків як банків розвитку	2016	Уряд, НБУ
	2.2.2. Поширення на всі державні банки повного гарантування державою вкладів населення	2016-2017	Уряд, ФГВФО, НКФП
	2.2.3. Розроблення та впровадження механізмів для підвищення якості антикорупційної політики та корпоративного управління державних банків	2016-2017	Уряд
	Запровадження нових вимог щодо платоспроможності та ліквідності банків відповідно до вимог ЄС - Запровадження нових вимог щодо платоспроможності та ліквідності банків відповідно до принципів Базель III, Solvency II та інших вимог ЄС - Розроблення та впровадження інструментів макропруденційного нагляду (контрциклічні буфери капіталу та ін.).	2018-2019	НБУ

Розділ 7. Принципи моніторингу реалізації та оцінки впливу Стратегії

З метою оцінювання ефективності впровадження запропонованої у Стратегії політики передбачається проведення моніторингу показників, що відображають вплив запропонованих в Стратегії заходів:

МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЗАХОДІВ ІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

Показники моніторингу	Розрахунок показника (Джерело)	2015	2020 <i>(потребують обговорення та врахування пропозицій)</i>
Споживча інфляція, %	ІСЦ, грудень до грудня попереднього року (Держстат)	43,3%	
ВВП, млрд.грн.	ВВП у фактичних цінах в цілому за рік (Держстат)	1 979,46	
ВВП на душу населення, тис. дол. США	ВВП у фактичних цінах в цілому за рік/середня річна чисельність населення/середньорічний курс гривні до дол. (Держстат, НБУ)	2,12	
Рівень готівки в економіці, %	M0/ВВП (НБУ, Держстат)	14,28	
Рівень доларизації кредитів, %	Кредити в іноземній валюті/Кредити, надані банками резидентам (НБУ)	56	
Рівень доларизації депозитів, %	Депозити в іноземній валюті/Депозити резидентів (НБУ)	45	
Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	Депозити клієнтів / сукупні валові кредити (крім міжбанківських) (НБУ)	71,22	

Показники моніторингу	Розрахунок показника (Джерело)	2015	2020 (потребують обговорення та врахування пропозицій)
Частка депозитів резидентів, % - від 1 року до 2 років - більше 2 років	(НБУ)	17 3	
Середньозважена вартість кредитів (у процентах річних) для суб'єктів кредитування національна валюта короткострокові довгострокові іноземна валюта короткострокові довгострокові	(НБУ)	20,1 20,3 18,6 7,6 7,6 8,2	
Рівень достатності (адекватності) капіталу	Регулятивний капітал/ зважені за ризиком активи (за методологією банківського нагляду) (НБУ)	12,31	
Індекс рівня конкуренції Герфіндаля-Хіршмана за активами	Сума квадратів часток активів банківської системи (НБУ, власні розрахунки)	836 (на 1.10.2015)	
Кількість діючих банківських установ, їх філій на 100 тис. дорослого населення України	Кількість діючих банківських установ, їх філій/Кількість населення старше 18 років (НБУ, Держстат)	40	

Показники моніторингу	Розрахунок показника (Джерело)	2015	2020 (потребують обговорення та врахування пропозицій)
Частка кредитів, наданих банками резидентам зі строком погашення	(НБУ)		
- від 1 року до 5 років		34	
- більше 5 років		22	
Частка кредитів, наданих нефінансовим корпораціям за видами економічної діяльності	(НБУ)		
- Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство		6,15	
- Переробна промисловість		24,66	
- Будівництво		5,32	
- Інформація та телекомунікації		1,15	
- Професійна, наукова та технічна діяльність		5,70	
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних кредитів	Недіючі кредити/ сукупні валові кредити	28,03	
Норма прибутку на активи	Чистий дохід/сукупні активи (середні за період) (НБУ)	-5,54	
Норма прибутку на капітал	Чистий дохід/капітал (середній за період) (НБУ)	-65,51	

Показники моніторингу	Розрахунок показника (Джерело)	2015	2020 (потребують обговорення та врахування пропозицій)
Рахунок поточних операцій, млн. дол. США	(НБУ)	-279	
Прямі інвестиції (сальдо), млн. дол. США	(НБУ)	-3 058	
Кредити МВФ, млн. дол. США	(НБУ)	5 167	
Офіційні резервні активи, на кінець періоду, млн. дол. США	(НБУ)	13 299,99	
Експорт товарів за рік, млн. дол. США	(НБУ)	35 134	
Експорт послуг за рік, млн. дол. США	(НБУ)	2 044	
Валовий зовнішній борг, на кінець періоду, млн. дол. США	(НБУ)	118 729	
Співвідношення наданих кредитів до ВВП	Кредити, надані банками резидентам/ ВВП (НБУ, Держстат)	50	
Співвідношення залучених депозитів до ВВП	Депозити резидентів/ВВП (НБУ, Держстат)	36	
Співвідношення активів до ВВП	Активи діючих банків/ВВП (НБУ, Держстат)	63,37	
Співвідношення капіталу банків до ВВП	Капітал/ВВП (НБУ, Держстат)	5,24	
Індекс глобальної конкурентоспроможності	(За даними рейтингу)	79 місце з 140 країн	
Індекс міцності банків, Рейтинг глобальної конкурентоспроможності	(За даними рейтингу)	140 місце з 140 країн	

Показники моніторингу	Розрахунок показника (Джерело)	2015	2020 <i>(потребують обговорення та врахування пропозицій)</i>
Всесвітнього економічного форуму			
Індекс легкості ведення бізнесу	(За даними рейтингу)	96 місце з 189 країн	